KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Klára Buzássyová, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočiš, Ivan Masár, Ján Oravec, Matej Považaj, Jozef Ružička, Anna Rýzková, Ján Sabol, Elena Smiešková

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 16 — ČÍSLO 7

OBSAH

KAČALA, J.: Hromadné oznamovacie prostriedky a jazyková kultúra 225
JACKO, J.: Nové názvy osôb a vecí (nástrojov) 230
UHLÁR, V.: O pôvode miestnych názvoch *Kšinná, Alekšince, Jalakšová* 236

Rozličnosti

Nechtík lekársky. M. Majtánová 239
Zajace nie sú králiky. A. Oká l 241
O úprave veršov pre deti J. Ružička 242
Zhody a rozdiely v rodných menách v slovenčine a češtine. K. Palkovič 244
Pravopis slovného vyjadrenia sumy. L. Dvonč 246

Správy a posudky

Päťdesiat rokov Á. Kráľa. J. Horecký 248
Písanie zložených slov spolu, so spojovníkom a osobitne. E. Lukáčová 249
Poznámky ku gramatickej stránke odborného prekladu. F. Kočiš 251
Aj návod reprezentuje. K. Matějová 254

Spytovali ste sa

Šaľa, do Šale. Š. Michalus 256

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 16 — ČÍSLO 7

*Hromadné oznamovacie prostriedky a jazyková kultúra**

JÁN KAČALA

Jazyková kultúra ako cieľavedomá starostlivosť o spisovný jazyk a jeho používanie v spoločenskej komunikácii zďaleka nie je iba vecou jazykovedcov. Nie je to tak najmä v podmienkach súčasnej spoločnosti, keď sa sféra používania spisovného jazyka neobyčajne rozšírila a keď sa spisovný jazyk ako reprezentatívny útvar národného jazyka v plnom zmysle slova stal majetkom celého národného spoločenstva. Ako ukazuje prax, oblasť jazykovej kultúry pokladá za svoju doménu vlastne každý povedomý používateľ spisovnej slovenčiny. Ten prejavuje svoju mienku napr. tak, že sa ponosuje na veľké množstvo prevzatých alebo cudzích slov, ktoré sa používajú v novinách alebo v televízii a ktoré mu sťažujú porozumenie textu. Inému používateľovi sa nepáči povedzme slovo *pôrod,* lebo je presvedčený, že by to mal byť *porod* — od slovesa *porodiť,* tak ako je *posun* od *posunúť, pokles* od *poklesnúť* ap. Ďalší sa zahrá na etymológa a vyčíta jazykovedcom nedôslednosť pri kodifikovaní písomnej podoby slov *skryť, skrýša* na jednej strane a *skriňa* na druhej strane s odôvodnením, že aj do

---

Tento príspevok autor predniesol na vedecko-praktickej konferencii o jazyku a štýle tlače, rozhlasu a televízie, ktorú zorganizoval Ústredný výbor Slovenského zväzu novinárov spolu so Slovenskou jazykovednou spoločnosťou pri SAV v dňoch 8. a 9. apríla 1982 v Smoleniciach. Ďalší materiál z konferencie, ako aj správu o jej priebehu a výsledkoch uverejníme v 8. čísle Kultúry slova.

Redakcia

skrine sa schováva, skrýva. Takéto postoje sú veľmi často podmienené nedostatkom odborných informácií o jazyku, ale v každom prípade sú prejavom záujmu o jazyk, o jeho pravidelné usporiadanie a účelné fungovanie pri dorozumievaní.

V našom spoločenskom a kultúrnom živote majú významné postavenie skupiny ľudí, ktorí s jazykom narábajú profesionálne: sú to spisovatelia, publicisti, prekladatelia, redaktori a apretori vo vydavateľstvách a hromadných oznamovacích prostriedkoch, politickí pracovníci, herci, hlásatelia, učitelia, vedeckí pracovníci a i., ktorí popri vlastnej odbornej príprave zvyčajne majú aj primeranú jazykovú prípravu. Na tomto základe by sa dalo predpokladať, že pri týchto skupinách používateľov budú prevažovať vo vzťahu k jazyku a jeho kultivovaniu racionálne postoje. Pre vzťah týchto skupín používateľov k spisovnému jazyku je charakteristická predovšetkým aktivita prejavujúca sa v tvorivosti, v rozvíjaní vyjadrovacieho bohatstva spisovného jazyka z hľadiska spoločenských komunikačných potrieb, ako aj z hľadiska osobného záujmu, ktorý sa realizuje v literárnej tvorbe (napr. spisovatelia, publicisti). Preto sa jazykové prejavy týchto používateľov spisovného jazyka študujú, analyzujú a citujú v odborných jazykovedných prácach. Pre svoj verejný ráz pôsobia jazykové prejavy týchto používateľov spisovného jazyka na ostatných, ovplyvňujú ich jazykové povedomie a formujú ich vzťah k spisovnému jazyku a jeho kultúre. Na základe spoločenského postavenia týchto skupín používateľov a ich významu pre spisovný jazyk a jeho kultúru ich môžeme nazvať tvorivými skupinami používateľov spisovného jazyka.

Napokon zostávajú jazykovedci, ktorí obstarávajú spoločenskú potrebu odborne sa starať o spisovný jazyk, o jeho kultúru a rozvoj, študovať a opisovať ho a poznatky sprostredkúvať spoločnosti. Úlohou jazykovedcov na tomto poli je byť v ustavičnom styku so spoločenskou praxou, poznať jej potreby a viesť s používateľmi jazyka neprestajný a cieľavedomý dialóg. V našej situácii — a v tom nie sme sami — sa odborná jazykovedná starostlivosť o spisovný jazyk a jeho kultivovanie inštitucionalizovala vo výskumných ústavoch akadémií vied.

Z povahy témy referátu vychodí, že budem hovoriť o vzťahoch spomínanej 2. a 3. skupiny k jazykovej kultúre, ako aj o vzťahoch týchto dvoch skupín navzájom. Pri analýze týchto vzťahov vychádzam z toho, čo je charakteristické pre súčasnú jazykovú situáciu, že totiž jedno z hlavných centier dorozumievacej praxe v súčasnej spoločnosti sa prenieslo do hromadných oznamovacích prostriedkov. Nejde tu iba o počet alebo šírku jazykových prejavov realizovaných v hromadných oznamovacích prostriedkoch. Ide predovšetkým o spoločenský význam týchto jazykových prejavov, o to, že týmito prejavmi sa mielen z obsahovej, ale napospol aj z vlastnej jazykovej stránky vedome sleduje

zámer ovplyvniť adresáta. S jazykovými prejavmi, ktoré prinášajú hromadné oznamovacie prostriedky, sa stretávame vlastne všade: vo verejnosti aj v súkromí, jazyk hromadných oznamovacích prostriedkov je mnohorozmerový, je písaný aj hovorený, chodí za nimi domov, máme s ním kontakt prakticky 24 hodín denne.

Dominantnou oblasťou jazyka hromadných oznamovacích prostriedkov sú prejavy publicistického štýlu v jeho mnohých a diferencovaných podobách, od „suchého" spravodajstva cez komentáre a úvodníky, úvahy a diskusie až po reportáže a fejtóny. Pravda, v hromadných oznamovacích prostriedkoch sa bežne, ba pravidelne stretávame aj so sprostredkovaním prejavov umeleckého štýlu, ako aj prejavov odborného štýlu, najmä v jeho populárnej podobe. To ukazuje na šírku foriem a hlboký záber do mnohotvárnych prostriedkov spisovného, ale aj národného jazyka vo všeobecnosti.

Široké a diferencované používanie slovenčiny (najširšie v jej dejinách vôbec) v súčasnej spoločenskej komunikácii a osobitne v hromadných oznamovacích prostriedkoch, ako aj prirodzené profesionálne ambície nútia tvorcov jazykových prejavov častejšie ako predtým siahať za nezvyčajnými, neošúchanými prvkami; tie nielenže ukazujú na bohaté zdroje slovenčiny, ktoré sa zatiaľ v dostačujúcej miere nevyčerpávajú, ale svedčia aj o serióznej jazykovej príprave, originalite a jazykovej tvorivosti mnohých publicistov.

Jazykovou tvorivosťou rozumieme tu schopnosť cieľavedome narábať s prostriedkami jazyka a rozvíjať ich na základe dôverného poznania jazyka, vychádzajúc z jeho vlastných zdrojov. Ako som už povedal, publicisti tvoria jednu z dôležitých skupín tvorivých používateľov spisovného jazyka. Jazyková tvorivosť pracovníkov hromadných oznamovacích prostriedkov vystupuje v súčasnosti ako jedna zo základných požiadaviek a predpokladov ich úspešnej práce. Predpokladá dobrú odbornú i jazykovú prípravu, živý kontakt so spisovnou slovenčinou i ustavičné zdokonaľovanie sa v nej a vedomé narábanie s jazykom ako s veľkou silou. Možno s uspokojením povedať, že máme veľa vynikajúcich publicistov, ktorí vedia odhaľovať a odhaliť v našom jazyku to, čo iným zostáva utajené, ba aj rozvíjať a rozviť jeho možnosti, obohatiť jeho prostriedky, ukázať jeho životaschopnosť, pôsobivosť a silu. Títo a takíto publicisti sú pre súčasnú spisovnú slovenčinu a jej ďalší rozvoj podľa vlastných zákonitostí nezastupiteľní.

Dnes sa už totiž nemožno ponosovať na nedostatky alebo na nerozvitosť nášho spisovného jazyka: podozrievanie slovenčiny z týchto vlastností už dávno nemá opodstatnenie. Treba skôr zdôrazniť, že spisovná slovenčina je a bude taká, akú si ju tvoria a utvoria jej používatelia a akí sú a budú jej používatelia. V súčasnej situácii sa

teda môžeme ponosovať iba na seba samých, na vlastnú nerozvitosť, na nedostatok talentu alebo tvrdého úsilia pracovať na sebe, na nedostatok ochoty poznať a cieľavedome rozvíjať svoj spisovný jazyk.

Pri tvorbe jazykových prejavov publicistického štýlu nemá teda miesto pohodlnosť. Pohodlnosť pri výbere jazykových prostriedkov v prejavoch publicistického štýlu sa prejavuje v dvoch smeroch: 1. so zreteľom na normu spisovného jazyka a jej kodifikáciu (tu máme na mysli nefunkčné používanie nespisovných — domácich aj cudzích — jazykových prostriedkov a 2. so zreteľom na zrozumiteľnosť písaných alebo hovorených textov (ide nám o neprimerané používanie exkluzívnych, širokému okruhu čitateľov alebo počúvajúcich nezrozumiteľných prostriedkov, najmä mnohých prevzatých alebo cudzích slov).

Kým prvá tendencia súvisí skôr s individuálnou nepripravenosťou alebo slabšou pripravenosťou autora textu a s jeho osobným postojom k spisovnému jazyku a jeho kultúre, druhá tendencia je v mnohom podmienená spoločensky: vpádom odbornosti, vedeckého prístupu ku všetkým javom v našom živote — prístupu nevyhnutného v období vedecko-technickej revolúcie. Tento vpád odbornosti má svoj konkrétny prejav zasa vo vpáde odborného vyjadrovania do publicistických prejavov: používajú sa odborné termíny (často úzko odborné a zrozumiteľné iba neveľkému okruhu odborníkov), odborná syntax so zložitými mennými, polovetnými aj súvetnými konštrukciami, odborná štylizácia vôbec.

Na uvedený stav máme teda vysvetlenie, ale to nemôžeme zároveň upotrebiť aj ako ospravedlnenie daného stavu: široké vrstvy čitateľov našich novín, poslucháčov rozhlasu a televíznych divákov to ako ospravedlnenie nikdy nemôžu prijať, lebo ide o základnú podmienku každého, nie iba publicistického textu: aby totiž bol zrozumiteľný adresátovi, ktorému je určený, aby vedome rátal s prijímateľom a prispôsoboval sa mu.

O zrozumiteľnosť svojho jazykového prejavu sa budeme starať aj tak, že pri tvorbe jazykových prejavov budeme mať na mysli potrebu jednoty spisovného jazyka ako celospoločensky dôležitého nástroja dorozumievania, poznávania a myslenia. Potreba dbať o jednotu spisovného jazyka je v súčasnosti o to dôležitejšia, že sféry používania nášho jazyka sú veľmi rozdielne a mnohoraké a v dôsledku toho je aj spisovný jazyk značne diferencovaný. Úsilie o jednotu a stabilitu spisovného jazyka značí opierať sa predovšetkým o jeho centrálne a progresívne prostriedky, ktoré sú aj najzrozumiteľnejšie, neprekračovať nefunkčne hranicu medzi spisovným jazykom a nespisovnými útvarmi, rešpektovať kontinuitu a tradíciu spisovného jazyka.

Úsilie o jednotu spisovného jazyka, tvoriacu protipól diferencovanosti komunikačných sfér, v ktorých spisovný jazyk funguje, sa môže

v hromadných oznamovacích prostriedkoch prejaviť v cieľavedomom utváraní dobrého redakčného úzu konkrétnych novín alebo ich jednotlivých rubrík, resp. hlavných redakcií v televízii alebo v rozhlase. Tento redakčný úzus, ktorý by sa mal opierať o progresívne zdroje súčasnej spisovnej slovenčiny, je výsledkom cieľavedomej práce redaktorov. Redakčný kolektív, ktorý dbá na dobrú jazykovú úroveň publikovaných textov, na primeraný výber jazykových prostriedkov, na zjednocovanie kritérií pri posudzovaní jazyka a štýlu príspevkov, na zrozumiteľnosť a proporčnosť textov, môže veľa urobiť pre jazykovú kultúru a pre rozvíjanie jazykového povedomia čitateľov alebo počúvajúcich. Táto práca na utváraní dobrého redakčného úzu je dôležitá aj preto, že hromadné oznamovacie prostriedky zjednocujú okolo seba široký okruh spolupracovníkov a aj pracovné výsledky týchto spolupracovníkov sprostredkujú svojim čitateľom, divákom, poslucháčom. V duchu dobrého redakčného úzu je totiž potrebné viesť aj týchto spolupracovníkov.

Jazykoveda síce venuje štúdiu jazyka a štýlu hromadných oznamovacích prostriedkov veľkú pozornosť, ale zďaleka nemôžeme povedať, že by to bola pozornosť primeraná významu hromadných oznamovacích prostriedkov v našom hospodárskom, politickom, spoločenskom a kultúrnom živote. V našich odborných príspevkoch sa často inšpirujeme jazykom a štýlom publicistických prejavov, ale neštudujeme ich tak sústavne, ako by to bolo potrebné. Doteraz sa urobila značná práca pri výskume jazyka a štýlu písaných publicistických prejavov, resp. jazyka a štýlu novín, ale málo sa urobilo pri skúmaní jazyka a štýlu hovorených publicistických prejavov v rozhlase a televízii, hoci práve tu badať prudký rozvoj.

Rád konštatujem, že v situácii, keď nemáme rozvitý sociolingvistický prieskum používania jazyka v rozličných komunikačných oblastiach a keď nefungujú vo všetkých dôležitých vedných a pracovných odboroch pravidelné odborné terminologické komisie, ukazujú nám hromadné oznamovacie prostriedky, najmä denná tlač, v istých oblastiach pokrok spisovnej slovenčiny, najmä jej rozvoj v lexike: mám tu na mysli napr. nové názvy povolaní v priemysle, stavebníctve, poľnohospodárstve, v službách a pod., ktoré poznávame najčastejšie z novín. Druhá stránka veci je, pravda, to, že ako odborníci nemáme možnosť zúčastňovať sa pri ich tvorení, a tak nemôžeme ich jazykovú stránku ovplyvňovať. Bez regulačných zásahov jazykovedcov však vznikajú v jazykovej praxi aj jazykové nepodarky.

Súčasná spoločnosť sa nemôže vzdať cieľavedomej a inštitucionálne podloženej starostlivosti o spisovný jazyk a jeho kultúru, o jeho hladké fungovanie v komunikácii a jeho rozvoj. Odbornú náplň tejto starostlivosti dávajú jazykovedci, ale hromadné oznamovacie prostriedky

spolu so školou sú najdôležitejšie pri praktickej aplikácii jazykovedných poznatkov a pri pestovaní dobrého jazykového povedomia všetkých používateľov spisovného jazyka.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Nové názvy osôb a vecí (nástrojov)

JOZEF JACKO

Od vydania VI. dielu Slovníka slovenského jazyka (SSJ), v ktorého prvej časti sa spracúvajú doplnky k predchádzajúcim dielom, uplynulo vyše štrnásť rokov. Je len prirodzené, že slovná zásoba sa odvtedy podstatne obohatila. V ostatnom čase sme si všimli nové názvy osôb a vecí (nástrojov) v dennej a periodickej tlači. Ide najmä o slová a výrazy domáceho pôvodu, ktoré vznikli odvodzovaním. Celkom prirodzené je i rozširovanie lexikálneho významu slova, keď to jeho slovotvorná forma a všeobecný slovotvorný význam pripúšťa, napr. *sušič* (nástroj) — *sušič* (osoba).

V slovenskej jazykovednej teórii je vypracovaná teória intencie slovesného deja (E. Pauliny, 1943). K. Buzássyová (1974) ukázala, že deriváty odvodené od slovies sa v spisovnej slovenčine netvoria ľubovoľne, ale sú vnútorne, t.j. významom viazané na intenčný typ príslušných odvodzujúcich slovies. V Morfológii slovenského jazyka (1966, s. 390—397) sa uvádza šesť intenčných typov. Do prvého intenčného typu podľa Morfológie slovenského jazyka patria slovesá, pri ktorých sa zvyčajne vyjadruje aj zasiahnutá vec (resp. zasiahnuté veci) osobitnými slovami. Tento intenčný typ je najbohatší a má aj najzložitejšie vnútorné členenie. V príspevku chceme na základe viacerých dokladov z dennej a periodickej tlače ukázať, že v súčasnej spisovnej slovenčine sa tvoria nové názvy osôb a vecí (nástrojov) prevažne od slovies prvého intenčného typu príponou *-č*. Príponu *-ač* máme doloženú v rámci názvov osôb iba pri deverbatíve *sejač*. Menej nových slov (názov osôb a vecí) je utvorených od podstatných mien príponou *-ník*.

S názvom *sejač* sme sa stretli v Smene (5. 5. 1980, s. 5): *Sejači pracujú aj v predĺžených smenách* ... J. Horecký v Slovenskej lexikológii I. Tvorenie slov (1971, s. 88 n.) uvádza doklad na názov *sejáč* od Fándlyho v dvoch prípadoch: v rámci názvov osôb na *-č*, ale aj v rámci názvov osôb na *-áč*. Deverbatívum *sejač*, ktoré sme zaregistrovali v Smene, je utvorené od druhej podoby prítomníkového kmeňa slo-

vesa *siať (sej-ú)* príponou *-ač* (z fonologických príčin je po spoluhláske *j* variant prípony *-áč*, t. j. podoba *-ač*).

V Práci (20. 5. 1980, s. 7) sme zaznamenali názov *priadač: Chemické závody Juraja Dimitrova prijmú priadača.* J. Horecký však v citovanej práci uvádza deverbatívum *spriadač.* Základom substantíva *odihlovač* je sloveso *odihlovať: Prijmeme s okamžitým nástupom odihlovača* (Smena, 20. 10. 1979, s. 6). Nový názov *odtroskovač* súvisí so slovesom *odtroskovať* (Práca, 1. 9. 1979, s. 12). Popri deverbatíve *zosukárka* sa v tlači stretávame aj s podobou na *-č, zosúkačka: Sklopiast prijme zosúkačky* (Práca, 22. 10. 1979, s. 6). V časopise Zdravie (*36*, 1980, č. 2, s. 33) sme sa stretli s deverbatívom *baranič.* Tento názov osoby je utvorený príponou *-č* od slovesa *baraniť* (zatĺkať nosné stĺpy, barany). Význam slova *obliekačka* sa v súčasnej spisovnej slovenčine rozšíril, ako o tom svedčí doklad *garderóbierky-obliekačky* (Práca, 21. 1. 1980, s. 6). V normatívnych príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny sa substatívum *garderobier* zapisuje s krátkym *o.* Sloveso *obrusovať* je základom na tvorenie názvu osoby príponou *-č, obrusovač* (Pravda, 4. 12. 1979, s. 4). SSJ III (s. 66) registruje iba neživotné substantívum *pieskovač* (zariadenie na sypanie piesku na koľajnice alebo iné miesto). V súčasnosti existuje aj životné podstatné meno *pieskovač;* napr.: *ZTS, n. p., Detva prijmú pieskovačov* (Pravda, 14. 6. 1979, s. 4). — *ZTS Dubnica nad Váhom prijmú pieskovačov* (Nedeľná Pravda, 6. 11. 1981, s. 23). V SSJ VI (s. 118) sa uvádza iba neživotné substantívum *združovač* (zariadenie na združovanie niečoho). V Práci (1. 6. 1979, s. 9) sme zaregistrovali ženskú podobu *združovačka: Sklo-plast, n. p., Trnava prijme združovačky.* SSJ II (s. 235) substantívum *naháňač* hodnotí ako pejoratívne slovo: kto pracuje pre niečie záujmy, kto vykonáva niekomu služby, prisluhovač, nadháňač. V druhom význame sa slovo *naháňač* v SSJ II uvádza ako názov z oblasti športu (kto pri hre naháňa). V súčasnosti sa názov *naháňač* používa aj v oblasti pastierstva: *Naháňačom pri dojení je jeden z najmladších Gállikovcov ...* (Pravda, 11. 8. 1979, s. 4).

Niektoré nové názvy osôb tvorené od slovies prvého intenčného typu príponou *-č* (ako názvy profesie) priberajú na bližšie určenie profesie spresňujúce substantívum: *vypaľovač dreva: ...výrobky vypaľovača dreva Rudolfa Špotáka z Muráňa* (Práca, 2. 11. 1981, s. 13). SSJ IV (s. 98) uvádza iba neživotné podstatné meno *skracovač* (nástroj na skracovanie). Vo Východoslovenských novinách (6. 2. 1982, s. 5) sme zaregistrovali aj životné substantívum *skracovač* ako názov profesie: *skracovač reziva.* Od slovesa *rozrážať* je príponou *-č* utvorený názov osoby *rozrážač: Trénerovi Jačianskemu citeľne chýbal ... rozrážač súperových obrán ...* (Východoslovenské noviny, 15. 9. 1979, s. 6). V SSJ VI (s. 90) sa uvádza iba neživotné substantívum *rozrážač*

(zariadenie). Od slovesa *vybíjať* je príponou *-č* utvorený názov osoby *vybíjač: vybíjač odliatkov* (Pravda, 16. 1. 1980. s. 4).

Príponou *-č* sú od slovies utvorené aj také všeobecné pomenovania osôb ako *potľapkávač* alebo *schvaľovač: Nie je potľapkávač po pleci ...* (Život, 21. 1. 1981, s. 59); *... vedúci činitelia Nemeckej spolkovej republiky patria k najochotnejším schvaľovačom ...* (Práca, 12. 12. 1979, s. 2). V Práci (4. 1. 1980, s. 7) sme zaregistrovali všeobecný názov osoby *navažovač*. V SSJ VI (s. 61) sa uvádza názov osoby *navážač*.

Niektoré nové deverbatíva s príponou *-č* ako názvy osôb odporujú súčasnej norme a kodifikácii spisovnej slovenčiny. Napr. názov osoby *olovopajač* treba hodnotiť ako slangové slovo (Práca, 20. 5. 1980, s. 7). Štylisticky bezpríznakové je substantívum *olovospájkovač*. Keďže sloveso *majstrovať* je hovorové slovo, príznak hovorovosti má aj jeho derivát s príponou *-č, majstrovač: Veď domácich majstrovačov, šikovných otcov rodín ...* (Práca, 22. 11. 1979, s. 6). V deverbatíve *lámač* je koreňová slabika dlhá, niet dôvodu ju skracovať: *pomocný lamač* (Nedeľná Pravda, 2. 5. 1980, s. 12) má teda mať podobu *pomocný lámač*. V názve *nasádzač* treba písať a vyslovovať v koreni slova dlhé *á*. V Práci (6. 6. 1979, s. 7) sme sa stretli s názvom osoby *nasadzač látok a farieb*. V Pravde (12. 6. 1979, s. 4) sme zaregistrovali aj názov *nasadzovač lakov, farieb*. Pretože v súčasnej spisovnej slovenčine nejestvuje sloveso *ustavovať* vo význame „nastavovať", nemožno od neho tvoriť príponou *-č* ani názov osoby: *Tesla Bratislava prijme ustavovačov lisov* (Pravda, 12. 6. 1979, s. 4). Namiesto deverbatíva *ustavovač lisov* odporúčame používať názov *nastavovač lisov*.

Ako ukazujú doklady z dennej a periodickej tlače, menej často sa v súčasnej spisovnej slovenčine tvoria nové názvy osôb príponou *-ník (-nik)*; v ich význame sa prejavuje motivácia vecou, o ktorú sa starajú, resp. pracujú s vecou vyjadrenou podstatným menom, od ktorej je názov osoby príponou *-ník (-nik)* utvorený; napr.: *stožiarnici* stavajú *stožiare na stanici v Kútoch ...* (Nedeľná Pravda, 2. 5. 1980, s. 21). V Práci (14. 2. 1980, s. 7) sme zaznamenali názov profesie *drenážnik: Agrostav ... prijme drenážnikov*. V SSJ VI (s. 55) sa substantívum *montážnik* hodnotí ako hovorové slovo. V Práci (18. 8. 1979, s. 13) sme sa so slovom *montážnik* stretli ako s názvom profesie: *montážnik oceľových konštrukcií*. Slovo *montážnik* ako názov profesie stráca príznak hovorovosti. Od podstatného mena *laminát* je príponou *-nik* utvorený názov profesie *laminátnik: ... pracovník na zapracovanie do profesie laminátnik* (Východoslovenské noviny, 18. 7. 1980, s. 5). Od združeného pomenovania *plochá dráha* je utvorený príponou *-nik* názov osoby (športovca) *plochodrážnik: Európske semifinále MS plochodrážnikov ...* (Práca, 15. 6. 1981. s. 8). Plochodrážnik súťaží na plochej dráhe, SSJ III (s. 97) uvádza v tom istom význame názov

plošinár. Od podstatného mena *spartakiáda* je príponou *-nik* utvorený názov osoby (športovca) *spartakiádnik. Všetci spartakiádnici na športoviská* (Šport, 6. 10. 1980, s. 1). Slovo *fašiangovník* hodnotíme ako hovorové slovo: *Gazdiné ponúkali fašiangovníkov vínom* ... (Práca, 14. 2. 1981, s. 10). SSJ VI (s. 77) registruje iba neživotné podstatné meno *podvalník* (plochý vlečný voz). V Práci (23. 1. 1981. s. 5) sme zaregistrovali aj životné podstatné meno *podvalník: Časť členov BSP autožeriavnikov a podvalníkov*. SSJ IV (s. 223) uvádza ako samostatné heslo názov *stajník* s hodnotiacou značkou hist. a s významom „hodnosť na uhorskom kráľovskom dvore". V Práci sme zaregistrovali aj iný význam názvu osoby *stajník* (28. 1. 1981, s. 2): *Ostravské trojčatá sa narodili zdravé a s minimálnou pomocou stajníka*. Názov *stajník* je utvorený od podstatného mena *stajňa* príponou *-ík*.

V príspevku O nových názvoch profesií a strojov (Jacko, 1979) sme upozornili na početnú skupinu nových slov, ktorú predstavujú názvy strojov a nástrojov utvorené príponou *-č* od nedokonavých slovies. Ako nové slovo sme uviedli i názov *striasač*. V Nedeľnej Pravde (23. 5. 1980, s. 16) sme zaregistrovali i názov *otriasač: Otriasač ovocia skonštruujeme* ... V Živote (5. 6. 1980, s. 5) sme sa stretli s názvom prístroja *zapisovač: ...zapisovač kreslí rôzne obrázky* ... V SSJ V sa uvádza iba názov osoby *zapisovač*. Na poľnohospodárskych odborných učilištiach sa pri vyučovaní používajú nové názvy *jednotič (cukrovej repy), kopcovač, prerezávač,* ale aj *hrobkovač*. S názvom *hrobkovač* sme sa stretli aj v Nedeľnej Pravde (9. 10. 1981, s. 23): *hrobkovače na zemiaky*. Nové názvy *jednotič, kopcovač, prerezávač* sú utvorené od slovies *jednotiť, kopcovať* a *prerezávať* príponou *-č*. Názov *hrobkovač* je mechanicky prevzatý z češtiny. Česko-slovenský slovník (1979) pri českých názvoch *hrobkovač, hrůbkovač* uvádza slovenský náprotivok *hrobčekovač*. V Nedeľnej Pravde (4. 1. 1980, s. 4) sme zaregistrovali názov *prihrnovač: ...ktorá má kónicky nastavené prihrnovače zeminy*. V SSJ II (s. 588) sa substantívum *orezávač* vykladá ako zariadenie na orezávanie okrajov fotografií. V súčasnosti sa význam slova *orezávač* rozšíril, pretože sa používa i na pomenovanie poľnohospodárskeho stroja: *Na trojriadkových orezávačoch cukrovej repy* ... (Pravda, 24. 9. 1979, s. 1). M. Dokulil (1962, s. 97) a K. Buzássyová (1974, s. 34) konštatujú, že slovo *praženec* má lexikálny význam užší než slovotvorný. V hutníctve sa ním označuje iba pražená ruda, ale toto slovo možno pokladať za ústrojné i vtedy, keď ho budeme vzťahovať na čokoľvek, čo vzniklo pražením, napr. pražený pokrm. Nebráni tomu ani to, že tieto významy (všeobecný a špecifický) nie sú v slovníkoch zaznamenané, lebo slovotvorná štruktúra, ak je živá, potenciálne označuje v zásade to, čo pokrýva slovotvorný význam. Toto konštatovanie K. Buzássyovej možno aplikovať aj na slovo *ore-*

závač. Slovotvorne je to orezávač čohokoľvek, lexikálne významy sa konkretizujú. V Práci (21. 2. 1980, s. 7) sme sa stretli s názvom stroja *zrezávač krajníc*. V SSJ VI (s. 116) sa uvádza názov z baníckej oblasti *zakladač* (stroj na dopravu a vykladanie základky do vyrúbaných banských priestorov alebo na ukladanie horniny na odvaly). V Práci (12. 5. 1980, s. 5) sme zaznamenali názov *zakladač* aj v inom význame: *... vyrobili niekoľko špeciálnych regálových zakladačov na manipuláciu s pneumatikami*. Od slovesa *završovať* je príponou *-č* utvorený názov stroja *završovač (slamy)*. Stretli sme sa s ním v Práci (29. 6. 1979, s. 5). Od slovesa *prehrávať* (= hraním uvádzať) je príponou *-č* utvorené deverbatívum *prehrávač: autorádio s prehrávačom* (Názorná agitácia, 1979, s. 3). V Pravde (28. 10. 1979, s. 4) sme zaznamenali názov stroja *vyklápač (s prívesom)*. Od nedokonavých slovies *osviežovať* a *dyhovať* sú príponou *-č* utvorené názvy *osviežovač vzduchu* (Pravda, 14. 11. 1979, s. 4) a *dyhovač ETC 202* (Práca, 16. 11. 1979, s. 7).

V Pravde (17. 4. 1980, s. 1) sme sa stretli s novým názvom stroja *štiepkovač: Štiepkovač dreva je zaujímavý tým, že je pomerne ľahko prenosný*. Nový názov *štiepkovač* je utvorený od nedokonavého slovesa *štiepkovať*. SSJ sloveso *štiepkovať* nezachytáva. V súčasnej spisovnej slovenčine sa tvoria predmetové slovesá s významom „používať ako nástroj, prostriedok to, čo sa vyjadruje podstatným menom" a s významom „robiť, tvoriť to, čo je označené základovým podstatným menom", napr.: *valec — valcovať, skrutka — skrutkovať, plečka — plečkovať, tvar — tvarovať, drážka — drážkovať, briketa — briketovať* a pod. Aj sloveso *štiepkovať* je utvorené od podstatného mena *štiepka* (používa sa najmä v množnom čísle *štiepky*) príponou *-ovať*. Od slovesa *štiepkovať* je zasa príponou *-č* utvorené podstatné meno *štiepkovač* na pomenovanie stroja, ktorý poseká celý strom aj s konármi na malé štiepky, takže z lesa vychádza nie základná surovina, ale už polotovar na výrobu celulózy alebo drevotrieskových dosák.

Od slovesa *drážkovať* je utvorený názov *drážkovač* (Pravda, 12. 1. 1980, s. 4).

Od nedokonavého slovesa *zapravovať* je príponou *-č* utvorený nový názov *zapravovač: Novinkou v druhom roku päťročnice bude hlboký kyprič a zapravovač hnojív* ... (Práca, 11. 1. 1982, s. 1). Vo Východoslovenských novinách (27. 11. 1981, s. 5) sme zaregistrovali nový názov stroja *dávkovač: ... závod Starý Smokovec odpredá výrobník-dávkovač zmrzliny typu* ... Od slovies *stavať* (kolky), *prehadzovať* (obilie), *posilňovať, zobrazovať* sú príponou *-č* utvorené nové názvy *stavač: ... kolkárska dvojdráha s automatickým stavačom kolkov* ... (Smena, 8. 10. 1981, s. 8); *prehadzovač obilia* (Nedeľná Pravda, 9. 10. 1981, s. 23); *posilňovač: ... posilňovače riadenia a ďalšie súčiastky*

(Pravda, 5. 1. 1982, s. 2); *zobrazovač: Činnosť zobrazovača je riadená mikroprocesorom* (Východoslovenské noviny, príloha, 8. 1. 1982. s. 13). V Pravde (7. 2. 1981, s. 4) sme sa stretli s názvom *samozatvárač: ... tlmiče samozatváračov ...*

V spisovnej slovenčine sloveso *pokladať* nepoužívame vo význame „ukladať niečo". V Nedeľnej Pravde (6. 11. 1981, s. 18) sme zaregistrovali názov *pokladač: ... pripravuje sa výroba pokladača drte ...* (správne *ukladača drviny*).

V Pravde (12. 1. 1980, s. 4) sme čítali vetu: *Každý z vás vie narábať s rovnáčom, hladíkom, klopkáčom, drážkovačom i rímsovníkom.* SSJ III (s. 766) uvádza dve samostatné heslá *rovnač* (1. nástroj, 2. robotník). Deverbatívum *rovnač* je utvorené od slovesa *rovnať* príponou *-č*, nie príponou *-áč*. Naproti tomu pri názve *klopáč*, ktorý je utvorený od slovesa *klopať*, je prípona *-áč*. J. Horecký (1971, s. 136) konštatuje, že niekoľko názvov nástrojov je utvorených od slovies príponou *-áč*, napr. *pekáč, cengáč, sekáč* a pod. Do tejto skupiny treba zaradiť aj názov nástroja *klopkáč*. J. Horecký pripomína (s. 132), že malú skupinu s málo zreteľnou slovotvornou štruktúrou tvoria názvy vecí utvorené príponou *-ík/-ik (obrtlík, lievik)*. Pretože v súčasnej spisovnej slovenčine sú zaužívané názvy *hladič* a *hladidlo*, nie je potrebné tvoriť od slovesa *hladiť* príponou *-ík* nový názov *hladík*. Nový názov *rímsovník* ako pomenovanie veci je utvorený príponou *-ník*.

Na základe viacerých dokladov z dennej a periodickej tlače sme ukázali na vznik nových názvov v súvislosti s rozvojom vedy, techniky a spoločenského života vôbec. Nové názvy osôb a vecí (nástrojov) sa veľmi často tvoria od slovies prvého intenčného typu: *lámač, baranič, obrusovač, vypaľovač* atď. (názvy osôb), *štiepkovač, jednotič, kopcovač, drážkovač* (názvy nástrojov). Mnohé slová utvorené od slovies príponou *-č* rozširujú svoj lexikálny význam *(sušič, pieskovač, orezávač* atď.). V menšej miere sa tvoria nové názvy osôb od podstatných mien príponou *-ník/-nik: laminátnik, plochodrážnik* a pod.

Pedagogická fakulta UPJŠ
Švermova 2, Prešov

LITERATÚRA

BUZÁSSYOVÁ, K.: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. 1. vyd. Bratislava, Veda 1974. 240 s.

Česko-slovenský slovník. Red. G. Horák. 1. vyd. Bratislava, Veda 1979. 792 s.

DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině I. Teorie odvozování slov. 1. vyd. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962. 264 s.

HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia I. Tvorenie slov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 252 s.
JACKO, J.: O nových názvoch profesií a strojov. Kultúra slova, *13*, 1979, s. 236—239.
Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.
PAULINY, E.: Štruktúra slovenského slovesa. 1. vyd. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení 1943. 112 s.
Slovník slovenského jazyka I-VI. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968.

O pôvode miestnych názvov Kšinná, Alekšince, Jalakšová

VLADO UHLÁR

V slovenských miestnych názvoch je viac takých pomenovaní, ktoré majú tvar prídavného mena odvodeného zo základového podstatného mena slovotvornou príponou *-ný, -ná, -né, -ový, -ová, -ové, -ský, -ská, -ské.* Pôvod takýchto názvov je zväčša priezračný, každému pochopiteľný. Obce a mestá tohto druhu zväčša vznikli v prírodnom prostredí, podľa ktorého obyvatelia okolitých osád dávali takýmto osadám názov. Tak vznikli napr. miestne názvy *Jahodná, Hradná, Humenné, Hlinné, Lesné, Vinné, Viničné; Orechová, Buková, Jablonové, Višňové; Brodské, Oreské* a pod. Dediny, ktorých obyvatelia sa osadili napr. pri orechoch, oreší, jabloňových sadoch alebo višniach, ich susedia pomenovali *Orechová ves (dedina), Jahodná ves* a pod. A keď v takýchto spojeniach bolo určené, základné podstatné meno veľmi všeobecné, elipsou sa vynechávalo: namiesto *Jahodná ves, Hradná osada* sa bežne už hovorilo iba *Jahodná, Hradná* a pod. Časom sa prírodné pomery aj menili, a to, čo bolo pri vzniku miestneho názvu typické, mohlo sa pominúť; v takýchto prípadoch sa potom najčastejšie osamotené spodstatnené prídavné meno dostávalo do stredného rodu. Napr. *Široká (ves),* teraz *Široké, Hlinný (potok),* teraz *Hlinné, Humenná (osada),* teraz *Humenné.*

Podľa súčasného jazykového vedomia je slovotvornou príponou *-ná (-ьn-)* utvorený aj miestny názov *Kšinná* (okr. Topoľčany, do r. 1960 okr. Bánovce nad Bebravou). Kšinná leží v bočnom údolí Bebravy pri potoku Radiši. Napriek značnej odľahlosti tejto časti doliny — a či práve preto — jej priestor postupne už od praveku vyhľadával ľud viacerých kultúr a slovanské osídlenie je tu doložené už z 8.—12. storočia. Románsky kostol s patrocíniom Kozmu a Damiána už z pol. 13. storočia na mieste niekdajšieho hradiska tvorí výraznú jednotu so

starým osídlením, a to aj napriek tomu, že sa názov obce *Kšinná* dokladá až r. 1352 *villa Xynna* (r. 1295 sa tam niekde spomína dedina *Senko)* medzi obcami patriacimi k hradnému panstvu Uhrovca. Podoba tohto názvu je aj v neskorších historických dokladoch pomerne pevná: r. 1352 *Xynna,* 1382 *Kessyna,* 1458 *Ksyna,* 1598 *Ksynna* (maď. *Ksinna, Kesnyó).*

Začiatočná skupina *kš- (Kšinná)* signalizuje, že ide o miestny názov utvorený z cudzieho slovného základu, ktorý je prirodzene v slovenčine iba upravený a zjednodušený. Ak hľadáme paralely k názvu *Kšinná,* veľmi sa ponúka porovnanie s iným miestnym názvom z Ponitria, ktorým sú *Alekšince,* a z Pohronia, kde je *Jalakšová* (od 1943 časť Bátoviec).

Základom miestneho názvu *Alekšince,* nár. *Alakšince* (r. 1156 *Alexu,* 1257 *Elekchy* — maď. *Elecske,* 1773 *Alaxincze,* 1808 *Alekssincze)* je osob. meno Alexej v staršej slovenskej úprave *Alakša, Jalakša;* tieto podoby sa v priezviskách na Slovensku vyskytujú až dosiaľ.

Slovenská úprava pôv. gréckeho osob. mena *Alexeios* (s významom „obranca"), obdobne ako *Alexandros,* lat. *Alexander* (s významom „obranca mužov") na *Alakša,* príp. *Jalakša* bola podmienená stredovekou románskou (talianskou) výslovnosťou latinčiny (obdobne *Alexandro* dalo *Kšandro* a to zasa *Šandro — Šandor,* maď. *Sándor).* Dedina *Alekšince* má teda patronymický názov utvorený slovotvornou príponou *-ince* zo základu *Alekša/Alakša* (z pôv. *Alexa/Alexej)* a pôv. označuje osídlenie dediny Alekšovou/Alakšovou čeľaďou (ako sú obdobne sufixom *-ince* utvorené miestne názvy *Čeľadince, Dudince, Kapince, Belince* a pod.).

V miestnom názve *Jalakšová* (r. 1394 *Elexfalua* ako dedina hradu Levice, 1808 *Jalachssowó,* 1920 *Jalakšová)* sa pred začiatočným *a-* ustálilo hiátové *j* na odstránenie tvrdého hlasivkového nasadenia (rázu). Tento názov vznikol z pôvodného dvojslovného pomenovania *Jalakšova ves* zjednodušením na *Jalakšová.*

Miestny názov *Kšinná* má veľmi pravdepodobne základ v tom istom osobnom mene *Alexej,* ale v zmenenej a skrátenej podobe, ktorú poznáme v názve osady *Okšov Mlyn* (obec Prašice, okr. Topoľčany). Základom názvu osady tohto znenia je priezvisko *Okša,* ktoré je v Prašiciach veľmi časté a odtiaľ preniká do okolitých dedín, Topoľčian, Nitry a je už aj v Ostrave.

Priezvisko *Okša* predpokladá základnú podobu *Olekša,* ktorá je adaptáciou osob. mena *Alexej* (začiatočné *o* za *a* je obdobne v starých prevzatiach: lat. *altár — oltár, castellum — kostol, cumpater — kmotor).* Táto forma, podobne ako aj podoba *Olexa,* predpokladá iné obdobie prevzatia a úpravy mena do slovenčiny. Priezvisko *Olexa* je veľmi časté napr. v Košiciach (v telefónnom zozname je *Olexa, Olexo-*

vá 14-krát, v Bratislave 3-krát; je aj *Olexák, Oleksik, Oleksyn, Olexulin).*

Odsunutie začiatočného *o-* z osobného mena *Okša* v názve *Kšinnej* sa dá dobre vysvetliť mylnou dekompozíciou: v častých predložkových spojeniach *z Okšinnej, s Okšinnou* sa začali predložky *z, v, s* chápať vo vokalizovanej podobe *zo, vo* a v dôsledku toho sa vyčlenil základný názov bez začiatočného *o-* v podobe *Kšinná.* Napr. obdobne z podoby *Elefantovce* (r. 1113 *Elefan)* vznikla terajšia podoba *Lefantovce.* (Pri niektorých názvoch sa zasa uplatnil opačný postup, napr. z názvu *Psolovce* vzniklo úradne *Obslovce — b* za *p* vplyvom pravopisu susedných *Obdokoviec* —, takisto z pôv. *Bdokovce* sú *Obdokovce.* V ruštine namiesto *Pskov* je ľud. *Opskov.)*

Ak však základom miest. názvu *Kšinná* je osobné meno *Okša* (z pôv. *Olekša, Alexej),* potom treba predpokladať, že nejde o názov utvorený slovotvornou príponou *-ný (-ná),* lež posesívnym sufixom *-in, -ina,* ktorým sa pôvodne i v starej slovenčine tvorili privlastňovacie prídavné mená zo ženských i mužských mien zakončených na samohlásku napr. *Radoša — Radošina* (čiže *Radošova ves), Žila — Žilina, Pavko — Pavčina Lehota, Paška/Paško — Paština Závada* a pod. Keďže sa výslovná posesívnosť v týchto miestnych názvoch utvorených sufixom *-ina* prestala pociťovať (najmä vzhľadom aj na iné miestne názvy tvorené sufixom *-ina,* napr. *ruda — Rudina, Slatina, Snina, Krupina, Lodina, Divina, Tužina)* v súvzťažnosti s názvami utvorenými slovotvornou príponou *-ná* nastalo pri viacerých zjednotenie, spodoba v kvantite záverečnej samohlásky, a tak namiesto: *(Maľata) — Maľatina (ves)* je *Malatiná,* namiesto *(Omasta) — Omastina (lehota)* je *Omastiná,* obdobne *Ochtiná, Hoštiná;* práve tak nastalo aj zdĺženie prípony *-ova* na *-ová* v miestnych názvoch *Jánošíková* (z pôv. *Jánošíkova ves), Beňadiková, Bešeňová, Ďurková* a pod.

Ak však v podobe miestneho názvu *Kšinná* nastalo priklonenie ku skupine miestnych názvov utvorených príponou *-ná (*Kšina — Kšiná),* jazyková adaptácia sa tým nedokončila: uplatnil sa aj nárečový hláskoslovný vplyv charakteristický pre túto oblasť Ponitria (i s Považím), v ktorej aj vo výslovnosti sa zachovávajú zdvojené spoluhlásky, v našom prípade *-nn- (denná, remenná, plemenná).* No v tomto nárečí analogicky vznikajú aj nové zdvojené skupiny spoluhlások *-nn-* (etymologicky síce nepodložené, ale živé), napr. *drevenná, koženná, olovenná* (spisovne *drevená, kožená, olovená),* rozšírené po zmene *-dn- >-nn-* (r. 1332-37 *Granna* čiže *Hranná* namiesto *Hradná)* o ďalšie, takže v tejto oblasti popri názve *Svinná, Cimenná, „Hranná"* už zo 14. storočia je súčasne doložená aj podoba miestneho názvu *Kšinná* (za pôv. *Kšina,* príp. *Kšiná).*

Viacerými hláskovými zmenami a najmä vyrovnávaním (analógiami)

sa úplne zatemnil pôvodný posesívny význam miestneho názvu *Kšinná* (t. j. *Okšova ves/Kšina ves)* vzniknutého z osobného mena *Alexej — Oleksa — Okša.*

ul. 5. apríla č. 1, Ružomberok

LITERATÚRA

BOREK, H.: Zachodnosłowiańskie nazwy toponimiczne z formantem -ьn-. Wrosław. Prace opolskiego towarzystva przyjacól nauk 1968.

HORVÁTH, P.: Z minulosti obcí Uhrovskej doliny. In: Zo života a bojov Uhrovskej doliny. Národopisné štúdie. Red. V. Urbancová. Bratislava, Veda, s. 33—65.

KOPEČNÝ, F.: Průvodce našimi jmény. Praha, Academia 1974. 152 s.

STANISLAV, J.: Slovenský juh v stredoveku I — II. (Alekšince). Martin, Matica slovenská 1948. 664—673 s.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I—III. Bratislava, Veda 1977—1978. 528+520+536 s.

ROZLIČNOSTI

Nechtík lekársky

Od raného stredoveku vykonávala sa liečiteľsko-lekárnická prax aj v kláštoroch. Rastliny potrebné na to sa sčasti získavali zvonka, sčasti sa priamo pestovali v kláštorných záhradách. Pestovali sa najmä vzácnejšie, prípadne cudzozemské druhy, ktoré kláštorníci získali niekedy pri misijnej činnosti, častejšie bohatou medzikláštornou výmenou. Záhrady pri kláštoroch sa tak stávali akýmisi predchodkyňami dnešných botanických záhrad. Umožňovali spoznávanie nových cudzozemských rastlín, ako aj ich skultúrňovanie, šľachtenie domácich aj cudzích druhov. Nejedna rastlina pestovaná pôvodne ako rarita iba na okrasu stala sa súčasťou súboru našich kultúrnych rastlín, takže si jej neexistenciu ťažko vieme predstaviť (napr. *paprika, fazuľa, paradajka,* ba dokonca aj *zemiak),* iná, pestovaná pôvodne pre svoje liečivé účinky, prežíva v záhradkách ako obľúbená okrasná kvetina.

Medzi také rastliny patrí aj *nechtík lekársky — Calendula officinalis L.*

Nechtík lekársky je jednoročná rastlina z čeľade astrovitých. Nápadný je veľkým pomarančovožltým kvetom, ako aj pazúrovito zahnutými plodovými nažkami. Na jeho liečivé účinky sa na vidieku väčšinou už zabudlo. Vo farmaceutike si však udržal svoje miesto. Sušené okvetné lístky sa používajú do čajových zmesí indikovaných pri poruchách žlčníka, pečene, ako aj pri vredoch žalúdka a dvanást-

nika. Zvonka urýchľuje hojenie rán. Keďže zjemňuje pokožku, používa sa aj v kozmetike a ako technická droga pri prifarbovaní niektorých potravinárskych výrobkov, napr. masla, syrov a pod.

V starších po slovensky písaných lekársko-liečiteľských návodoch a v herbároch z predspisovného obdobia, ako aj v súčasných slovenských nárečiach má *nechtík lekársky* väčší počet názvov, ktoré možno rozdeliť do troch významových skupín.

1. Názvy typu *nechtík (nechtík, nektik, nochtík, nohtík, nagetek, nahatka, nahátka, liečivá nahátka, nohatka, pahnostky)* vychádzajú pravdepodobne z výrazného tvaru plodovej nažky, ktorú prirovnávajú k nechtu, príp. k pazúru alebo k neošetrovaným (neorezaným) paznechtom na predných nohách hovädzieho dobytka. Paralely týchto názvov badáme aj v iných slovanských jazykoch: poľ. *nogiet, nagiet, nogietek, nagietek, nogietka, nogetki, nogtek, paznokietka,* rus. *nogotok,* ukr. *nohitok, nakot,* čes. *pahnostky, pazourky,* stčes. *nehtek, nehetci.* K týmto názvom sa sémanticky prikláňajú aj chorv. názvy typu *prstenčica, prstenčac, prstenov cvet,* poľ. *pierściennik,* ktoré spolu s chorv. pomenovaním *ringelec, ringelc* majú základ v nemčine.

2. Názvy typu *slnečník (slunečník, súnečník, slúnečko, slnko, malé slnce)* pripodobňujú rozvitý zlatožltý kvet k slnku. Ich pravzor vidíme v stredovekom latinskom herbárovom pomenovaní *solsequia herba,* pričom latinské pomenovanie vlastne kalkuje (doslovne prekladá) starší grécky názov *heliotropium.* So stredovekou herbárovou praxou sa latinské pomenovanie dostalo aj do iných európskych jazykov, a to väčšinou vo forme kalku. Napr. čes. *sluníčko, sluněčko, poľ. słonecznik, słońca nóżka,* slovin. *solnčica,* nem. *Sonnenblume.* Sýtou farbou kvetu je motivované aj ojedinelé pomenovanie *oheň,* pl. *ohne,* slovin. *ognjec,* chorv. *ognjac,* vo východoalpských nemeckých nárečiach *Feuerröserl* (t. j. *ohňová ružička).*

3. Menej zreteľné je sémantické východisko názvov typu *mesiačik (mesiačok, mesíček, mesáček, mesačník),* ktorých paralely poznáme z čes. *měsíček,* stčes. *měsieček,* poľ. *miesiączek, miesiącznik,* slovin. *meseček,* chorv. *mesiček, mejseček,* nem. *Mondblume.* K nim možno priradiť aj pomenovanie *kalendula,* príp. *kálendula,* chorv. *kalendulica,* ktoré vzniklo prispôsobením latinského názvu *calendula.* Latinským slovom *Calendae (= kalendy)* sa pôvodne označovali prvé dni v mesiaci. Prenesene sa preto mohlo použiť ako označenie rastliny, ktorej kvet pripomína mesiac v splne. Poľský etymológ Brückner sa nazdával, že toto latinské pomenovanie bolo primárne a jeho prekladom vznikli slovanské názvy typu *mesiačik,* kým český jazykovedec a zároveň aj znalec rastlinných mien V. Machek, ako aj nemecký etymológ H. Marzell predpokladali, že mohlo ísť o domáci pomenúvací proces nezávislý od cudzieho vzoru. H. Marzell pritom poukazoval na zahnutý

tvar nažiek, ktoré asociujú polmesiac, kým Machek zdôrazňoval farbu a tvar rozkvitnutých kvetov a prirovnával ich k mesiacu v čase splnu.

Pri kodifikovaní slovenskej odbornej botanickej nomenklatúry sa pre botanický rod *Calendula* celkom zákonite prijal v slovenčine najrozšírenejší názov *nechtík*, a to v podobe zhodnej so spisovným znením neterminologizovaného apelatíva.

Z toho istého základu bol utvorený aj novodobý botanický termín *nechtovec* pre rod *Illecebrum L.*, ktorý nemá doložené ani staršie, ani ľudové domáce názvy.

Marie Majtánová

Zajace nie sú králiky

V jednom denníku bola uverejnená krátka správa, že podnik Branko z Nitry exportoval *zajace*. Lenže tento podnik dodáva opracované *domáce králiky*. Je pravda, že niektorí používatelia jazyka nerobia rozdiel medzi názvami týchto hlodavcov, ale v odbornom vyjadrovaní ich treba rozlišovať. Preto bude užitočné objasniť z niekoľkých hľadísk rozdiel medzi spomenutými pojmami a ich pomenovaniami.

Hoci *králiky* (domáce i divé) aj *zajace* patria do tej istej čeľade *Leporidae* (= *zajacovité*), predsa sú to dva odlišné druhy. Stavbou tela sú si síce podobné, ale medzi sebou sa nepária a ani umelé osemeňovanie nie je účinné, takže nejestvuje ich medzidruhový hybrid.

U nás žije *zajac poľný* (*Lepus europaeus*), ktorý farbu srsti nemení. V Škandinávii, v Škótsku, Írsku, na Sibíri aj v niektorých severoamerických oblastiach žije *zajac belák* (*Lepus timidus*), ktorý vymieňa hnedú srsť za bielu, aby v zimnom období ľahšie unikol pozornosti dravcov.

Zajace aj divé králiky sa pária od februára do augusta a mláďatá sa im liahnu od marca do septembra. Naproti tomu domáce králiky sa množia cez celý rok podľa zámeru chovateľa.

Divé králiky majú sivú srsť, iba hroty ušníc sú tmavo lemované. Sú plodnejšie ako zajace.

Domáce králiky pochádzajú z divých králikov (*králik divý — Oryctolagus cuniculus*). Najprv ich zdomácnili v Číne a v Japonsku. V Európe boli králiky domestikované na prechode staroveku a stredoveku najprv v Španielsku, v Taliansku a vo Francúzsku. Do strednej Európy sa rozšírili až v XII. storočí. V priebehu stáročí bolo na našej planéte vyšľachtených veľa plemien domácich králikov, ktoré sa od seba líšia nielen veľkosťou a hmotnosťou tela, ale aj stavbou ušníc, farbou kože, očí, srsti a jej kvalitou.

Spomenuté dva druhy hlodavcov majú odlišné pomenovanie aj

v iných jazykoch, ako to vidno z uvedených českých, ruských, anglických a nemeckých ekvivalentov.

Zajac (č. *zajíc*, r. *zajac*, a. *hare*, n. *Hase*).

Králik (č. *králík*, r. *krolik*, a. *rabbit*, n. *Kaninchen*).

Od názvu *zajac* je odvodené prídavné meno *zajačí*. Používa sa najmä v spojeniach *zajačí chrbát, zajačia kožka, zajačia stopa, zajačie mäso* a pod.

Od podstatného mena *králik* sú odvodené ďalšie substantíva: *králikár* (chovateľ domácich králikov), *králikáreň* (= budova alebo sústava klietok, ktoré slúžia na chov domácich králikov), *králikárstvo* (= záujmová činnosť i odvetvie živočíšnej výroby špecializovanej na chov domácich králikov).

Od podstatného mena *králik* je odvodené aj prídavné meno *králičí*, používané napr. v spojeniach *králičí trus, králičia kožka, králičia srsť, králičie mäso.*

Zastrelené zajace sa zasielajú do príslušných predajní celé v koži, pravda, po veterinárskej prehliadke. Naproti tomu domáce králiky musia byť dokonale odkrvené, stiahnuté z kože a zbavené ostatných nepožívateľných častí tela. Dodávajú sa buď v celku alebo porciované.

V západných štátoch je konzum diétneho králičieho mäsa taký vysoký, že tamojšie králikárstvo nemôže pokryť domácu spotrebu, preto ho dovážajú aj zo zahraničia. Králikárstvo v týchto štátoch sa opiera o najnovšie poznatky vedy a výskumu. Pričiňuje sa o to aj Svetová vedecká králikárska spoločnosť (World' Rabbit Science Association), ktorá usporadúva svetové i národné králikárske konferencie na vysokej vedeckej úrovni.

Je pravdepodobné, že chov králikov sa aj u nás rozšíri a dostane na vyššiu úroveň. Pravdaže, poľovačky na zajace nezaniknú. Preto by si nielen redaktori denníkov, ale ani ich dopisovatelia nemali zamieňať názvy *zajace* a *králiky*, hoci v bežnej (neodbornej) reči sa asi aj ďalej budeme niekedy stretávať s pomenovaním *zajac* vo význame „králik".

Albín Okáľ

O úprave veršov pre deti

Nedávno nám napísala list pani Nina Gašparíková z Bratislavy o úprave veršov Ľudmily Podjavorinskej. Poukázala na niektoré zmeny v novom vydaní z r. 1978. Zaujala k nim kritické stanovisko, a to slovami: „zdá sa mi táto ‚úprava' prinajmenšom opovážlivá". Lebo „mali by sme si zachovávať naše kultúrne dedičstvo v jeho pôvodnej krásnej a čistej podobe".

Treba sa pozrieť na úpravy textu z knižky *Chorý medvedík,* a to porovnaním textu z r. 1969 a r. 1978.

Pôvodný text z r. 1969

Čo sa stalo medveďkovi,
či je chorý?
Nepapá a nesmeje sa,
nehovorí.
Včera zrána šantil, skákal
ako divý,
a dnes je už ani mŕtvy,
ani živý.
Iba sedí, iba hľadí
celý v strachu
ako spola uvarená
muška v hrachu.
Ľutuje ho, ratuje ho
Anka malá,
na bruško mu obklad dala,
hrdielko mu zaviazala.
I kašičky navarila a mu vraví:
„Papaj, papaj, medvedík môj,
budeš zdravý!"
Nepomohli žiadne lieky
z dohadu,
musel Macko k lekárovi
po radu.
Doktor prezrel, poklepal ho
trošičku,
predpísal mu špenát, ba i
mrkvičku.
Napapal sa Macko mrkvy
v záhrade
a hneď ožil ani muška
na ľade.
Ráno zasa šantil, skákal,
robil huk,
od mrkvičky, od špenátu —
Valibuk!

Upravený text z r. 1978

Čo sa stalo medveďkovi,
či je chorý?
Neje, ani nesmeje sa,
nehovorí.
Včera zrána šantil, skákal
ako divý,
a dnes je už ani mŕtvy,
ani živý.
Iba sedí, iba hľadí
celý v strachu,
ani dáky učupený
hríbik v machu.
Ľutuje ho, ratuje ho
Anka malá,
na bruško mu obklad dala,
hrdielko mu zaviazala.
I kašičky navarila a mu vraví:
„Jedz, medvedík, jedz, medvedík,
budeš zdravý!"
Márne boli všetky lieky
doradu,
musel Macko k lekárovi
po radu.
Doktor prezrel, poklepal ho
trošičku,
predpísal mu špenát, ba i
mrkvičku.
Doniesla mu sladkej mrkvy
Aničká,
hneď bol Macko zdravý ako
rybička.
Ráno zasa šantil, skákal,
robil huk,
od mrkvičky, od špenátu —
Valibuk.

V upravenom texte je namiesto výrazu *z dohadu* výraz *doradu* (rým: *doradu — po radu*); namiesto porovnania *ako spola uvarená muška v hrachu* porovnanie *ani dáky učupený hríbik v machu* (rým: *v strachu — v machu*) a namiesto vety *a hneď ožil ani muška na ľade* je veta *hneď bol Macko zdravý ako rybička* (rým: *Aničká — rybička*).

S týmito úpravami možno jednoznačne súhlasiť: podporujú zrozumiteľnosť textu aj zvukovú kvalitu veršov. Pravda, uvedené úpravy zasiahli celý text.

Ťažko však súhlasiť s úpravou veršov, v ktorých namiesto slovesa *papať* čítame sloveso *jesť:* pôvodný verš *„Papaj, papaj, medvedík môj, budeš zdravý!"* (r. 1969) sa nám vidí vhodnejší než nový verš (r. 1978): *„Jedz, medvedík, jedz, medvedík, budeš zdravý!"* a ešte na jednom mieste sa obišlo sloveso *papať,* ktoré je ináč celkom súce do detských úst.

Ako vidieť, jednotlivé úpravy M. Ďuríčkovej nie sú na rovnakej úrovni. Jedny sa dajú prijať, iné azda vôbec nie. Ale zásadne možno pripustiť úpravu detských veršov, ak sa tým sledujú ciele „čitateľského" vydania staršej poézie. Lenže každý zásah treba robiť s citom pre umelecké i výchovné hodnoty detskej poézie. Aj úprava detských veršíkov je teda náročná umelecká práca.

Jozef Ružička

Zhody a rozdiely v rodných menách v slovenčine a češtine

Hoci sú slovenčina a čeština veľmi blízke slovanské jazyky a ich nositelia žijú v jednom štáte, jednako sa rodné mená v týchto jazykoch odlišujú. Niektoré sú odlišné iba čiastočne (svojou hláskovou a pravopisnou podobou), iné viacerými svojimi zložkami a iba malá časť mien je úplne odlišná. Istá časť rodných mien je zasa celkom zhodná. Denne sa vyskytuje potreba prekladať z jedného jazyka do druhého, ale rodné mená sa pritom ponechávajú vo svojej pôvodnej forme, aby sa tak naznačila národná príslušnosť ich nositeľov. V našom príspevku si všimneme rozdiely a zhody v rodných menách v slovenčine a češtine.

Najprv si všimneme mená, ktoré sa odlišujú iba pravopisnou podobou.

Rozdiel v písaní *i* a *y* (na prvom mieste uvádzame slovenskú podobu) sa prejavuje napr. v menách *Justín — Justýn* popri *Justin, Krištof — Kryštof, Krišpín — Kryšpín, Matilda — Matylda, Valentín — Valentýn,* popri *Valentin, Augustín — Augustýn* popri *Augustin, Kristína — Kristýna* popri *Kristina, Otília — Otýlie* i *Otilie* (tu je aj rozdiel v zakončení *a — e*).

Rozdiel je aj v písaní spoluhlások *s* a *z.* Napr. *Jozef — Josef, Alfonz — Alfons, Alojz — Alois* (tu je aj rozdiel *j — i), Kozma — Kosma* i *Kosmas, Anzelm — Anselm, Izidor — Isidor, Izabela — Isabela.*

Malé rozdiely sú v písaní grafém s háčikmi (mäkčeňmi) a bez nich.

Sú prejavom hláskových rozdielov medzi slovenčinou a češtinou, ktoré sa odrazili aj v pravopise. Ide o rozdiel

r — ř: Ondrej popri *Andrej — Ondřej, Vavrinec (-ňec) — Vavřinec (-nec), Herman — Heřman, Oldrich — Oldřich,*

e — ě: Bartolomej — Bartoloměj, Bela — Běla, Svetlana — Světlana, Alžbeta — Alžběta, Vojtech — Vojtěch, Matej — Matěj, Nadežda — Naděžda (tri posledné sa odlišujú iba v pravopise, výslovnosť je rovnaká),

ľ — l: Oľga — Olga, Ľudmila — Ludmila i *Lidmila, Ľubomír — Lubomír, Ľubor — Lubor, Ľuboš — Luboš, Uršuľa — Uršula,*

n — ň: Zdenka — Zdeňka.

Rozdiely sú aj v dĺžkach (dlhých slabikách). Napr. *Félix — Felix, Gustáv — Gustav, Sabína — Sabina, Dávid — David, Oskár — Oskar, Ámos — Amos* i *Āmos, Ján — Jan, Terézia — Terezie* i *Tereza, Mária — Marie, Eleonóra — Eleonora, Valéria — Valerie* (aj *a — e*), *Július — Julius* (čít. *jú-* tu je rozdiel aj pri skloňovaní: slov. *Júliusa*, čes. *Julia*), *Róbert — Robert.*

Aj ďalšie malé rozdiely v rodných menách sú prejavom hláskových odlišností medzi slovenčinou a češtinou. Napr. rozdiel *a — e: Alica — Alice, Žofia — Žofie, Lucia — Lucie, Silvia — Silvie, Libuša — Libuše, Lýdia — Lýdie, Rozália — Rozálie, Šebastián* i *Sebastián — Šebestián,*

a — o: Branislav — Bronislav, Rastislav — Rostislav.

ú — ou: Matúš — Matouš, Dúbravka — Doubravka,

o — e: Karol (gen. *Karola*) *— Karel* (gen. *Karla*), *Pavol* popri *Pavel — Pavel,*

g — k: Hedviga — Hedvika, Žigmund — Zikmund (aj rozdiel *ž — z*), *Gašpar — Kašpar,*

zakončenie *-er — -r: Peter — Petr, Alexander — Alexandr, Silvester* — Silvestr,

u (eu, au, ua) — v (ev, av, va): Eugen — Evžen (aj rozdiel *g — ž*), *Paula, Paulína — Pavla, Pavlína, Eduard — Edvard* i *Eduard,*

iné: *Lukáč — Lukáš, Vincent — Vincenc, Kliment — Klement, Svätopluk — Svatopluk, Ružena — Růžena, Viliam — Vilém, Konštantín — Konstantin* popri *Konstantýn, Viera — Věra, Tatiana — Taťána, Ľuba — Ljuba.*

Iba pravopisný rozdiel (*t-th*) je v menách *Teodor — Theodor* popri *Teodor, Lotar — Lothar.*

Viac ako v jednej hláske (jednom jave) sa odlišujú napr. mená *Štefan — Štěpán, Víťazoslav — Vítězslav, Juraj — Jiří, Ľudovít — Ludvík, Katarína — Kateřina, Gregor — Řehoř, Angela — Anděla, Agneša* i *Agnesa — Anežka, Margita, Margaréta — Markéta.* Iné zakončenia majú napr. *Anton — Antonín, Metod — Metoděj, Juraj — Jiří, Štefánia — Štěpánka.*

Niektoré prevzaté mená majú v slovenčine takú podobu ako v pôvodnom jazyku (napr. v nemčine a i.) alebo sa iba málo odlišujú, kým v češtine sa používajú v bohemizovanej forme. Napr. *Ernest — Arnošt, Henrich — Jindřich, Fridrich — Bedřich.* Okrem toho v češtine sa vyskytujú aj typické mená, ktoré sa v slovenčine nepoužívajú, napr. *Čeněk, Přemysl, Luděk, Zbyněk, Zbyšek, Hynek, Bořek.* Niektoré české mená môžeme nájsť v prispôsobenej podobe aj v slovenčine, napr. *Bořivoj — Borivoj, Oldřich — Oldrich, Zdeněk — Zdenko, Jiřina — Jurina* a i.

Značná časť mien je v obidvoch jazykoch v písanej podobe rovnaká. Sú to slovanské mená ako *Ivan, Dušan, Igor, Vladislav, Václav, Radovan, Vladimír, Miroslav, Miloslav, Dobroslav, Stanislav, Bohuslav, Bohumil, Vlastislav, Dalibor, Pravoslav, Jarmila, Bohdana, Božena, Slavomír,* ale aj mená cudzieho pôvodu, napr. *Irena, Ema, Eva, Vilma, Veronika, Anna, Edita, Nora, Monika, Helena, Michal, Tomáš, Emanuel, Kamil, František, Mikuláš, Daniel* (slov. *-ňi*, čes. *-ni*, aj *-ňi*), *Gabriel, Vendelín, Šimon, Ferdinand* a iné.

Mená podliehajú istej móde, preto sa postupne preberajú ďalšie cudzie rodné mená. Rozdiel medzi slovenčinou a češtinou je vo výslovnosti niektorých mien, napr. vo výslovnosti v slabike *ti* v mene *Martin* (v slov. *-tin* tvrdo, v češtine *-tin*), vo frekvencii jednotlivých mien, ktorá je prejavom obľuby i tradície. No tieto javy sa písomnej podoby rodných mien nedotýkajú.

Konštantín Palkovič

Pravopis slovného vyjadrenia sumy

V roku 1981 poštové úrady, ako na to upozornil F. Kočiš (Slovné vyjadrenie sumy a pravopis, Nedeľná Pravda, *15*, 1982, č. 7, s. 7), začali v praxi dôslednejšie uplatňovať predpis o spôsobe písania slovného vyjadrenia odosielanej sumy na poštových poukážkach a sprievodkách (rovnaký spôsob písania slovného vyjadrenia sumy vyžadujú, ako sme sa presvedčili, aj sporiteľne a banky). Slovné vyjadrenie sumy sa má písať s veľkým začiatočným písmenom, aby sa zamedzilo falšovanie odosielanej sumy. Ide teda o záväzné používanie veľkých začiatočných písmen. Ak táto zásada o písaní slovného vyjadrenia sumy na rozličných finančných dokladoch má trvalo platiť a ak o nej majú byť aj používatelia jazyka dobre informovaní, malo by sa aj v budúcich pravopisných príručkách osobitne pripomínať písanie veľkých začiatočných písmen na takýchto dokladoch ako všeobecne záväzné.

Na zamedzenie falšovania slovného vyjadrenia sumy je doteraz za-

užívaný spôsob vyplnenia zvyšného miesta určeného na napísanie slovného vyjadrenia rovnou čiarou alebo vlnovkou (čo tiež spomína F. Kočiš), alebo napr. pri písaní na písacích strojoch spojovníkom, prípadne viacerými spojovníkmi. Treba pripomenúť, že písanie veľkého písmena môže síce stačiť na zamedzenie falšovania slovného vyjadrenia na ľavej strane (pred slovným vyjadrením), nestačí však na zamedzenie falšovania sumy na pravej strane (na konci slovného vyjadrenia), tu je vždy potrebné zvyšné miesto označiť čiarou, vlnovkou, spojovníkom a pod., napr. *Dvestoosemdesiat-, Dvestoosemdesiat- -, Dvestoosemdesiat~* atď., lebo inak by niekto mohol pripísať ďalšiu číslovku, takže by zo slovného vyjadrenia *Dvestoosemdesiat* vzniklo napr. vyjadrenie *Dvestoosemdesiattisíc* a podobne, zo sumy *Tisíc* napríklad *Tisícdeväťstodeväťdesiatdeväť* atď. Je teda aj z tohto hľadiska potrebné, aby sa slovné vyjadrenie rámcovalo na obidvoch stranách tradičným spôsobom.

Ak hovoríme o slovnom vyjadrení a jeho pravopise na uvedených finančných dokladoch, musíme sa tu ešte zmieniť aj o poučke Pravidiel slovenského pravopisu o písaní zložených čísloviek. Podľa Pravidiel slovenského pravopisu (11. vyd., Bratislava 1971, s. 77—78) vyššie zložené číslovky, ak sa vnútri výrazu neskloňujú, píšeme alebo dovedna, alebo oddeľujeme tisícky a stovky najmä pri dlhých výrazoch, napr. *stopäťdesiat, dvestodvadsať päť, osemstojeden, deväťstodva, tisícpäť, tisícdeväťstopäťdesiatsedem,* alebo aj *tisíc deväťsto päťdesiatsedem,* ale *dvestodvadsiatich piatich, tisícdvestodvadsiatich piatich* alebo *tisíc dvesto dvadsiatich piatich* a pod. Z hľadiska praxe v peňažníctve druhý spôsob písania vyšších zložených čísloviek je neprijateľný, lebo tiež umožňuje falšovanie údajov, teda slovných vyjadrení súm. Napríklad namiesto sumy *tisíc stodvadsaťpäť* by sme na dokladoch napísaných rukou (vyplnených ručne) ľahko mohli dostať sumu *tisícdvestodvadsaťpäť* alebo ešte skôr *tisíctristodvadsaťpäť* číslovku *dve,* najmä však *tri* možno ľahko vpísať do medzery medzi tisíckami a stovkami). Preto slovné vyjadrenie sumy na finančných dokladoch treba vždy písať dohromady (L. Dvonč, K otázke písania zložených čísloviek, Slovenská reč, 19, 1954, s. 46—49). Takéto písanie sa žiada aj v poštovom poriadku podľa príslušného nariadenia Federálneho ministerstva spojov.

Ladislav Dvonč

Ks

SPRÁVY A POSUDKY

Päťdesiat rokov Á. Kráľa

Tohto leta si s radosťou pripomíname päťdesiate narodeniny nášho aktívneho spolupracovníka doc. dr. Ábela Kráľa, DrSc. (nar. 17. 8. 1932 v Novej Bani).

Pri tejto príležitosti chceme pripomenúť najmä jeho seriál štúdií o správnej slovenskej výslovnosti, ktorý uverejňoval v Kultúre slova v ročníkoch 1974, 1975 a 1976. Sú to nielen úvahy o norme a kodifikácii ortoepických javov, o potrebe ortoepickej výchovy v škole i vo verejnosti, ale predovšetkým rozsiahlym materiálom podložené a experimentálne doložené úvahy o jednotlivých javoch ortofónie i ortoepie. Boli to, prirodzene, nie popularizujúce články, ale prípravné štúdie pre *Pravidlá slovenskej výslovnosti,* ktoré Kráľ napokon autorsky pripravil do tlače.

O bohatej materiálovej základni týchto štúdií svedčí nielen to, že ich využil aj pri príprave *Príručného slovníka slovenskej výslovnosti*, ktorý vyšiel v dvoch vydaniach (1979, 1982), ale aj pri príprave rozsiahlejšieho a technicky dokonalejšieho slovníka, ktorý bude tvoriť druhú časť spomínaných Pravidiel slovenskej výslovnosti.

V súvislosti s otázkami správnej výslovnosti nemožno obísť Kráľov kurz slovenskej výslovnosti na gramofónových platniach, ktorý by nemal ostať zabudnutý v knižniciach našich škôl, ale mal by sa intenzívne využívať pri vyučovasí slovesského jazyka najmä na stredných školách. Ale nepoškodil by ani na vysokých školách pri príprave budúcich učiteľov slovenčiny.

Nielen ortoepické práce, ale aj výsledky svojich fonetických výskumov doc. Kráľ pohotovo prenáša do praxe. Veľa poradenskej i kritickej práce vykonal Á. Kráľ v našich masových komunikačných prostriedkoch pracujúcich so živým slovom, v rozhlase a televízii, ba v neposlednom rade aj v divadle. A vo všetkých prípadoch s hlbokou znalosťou problematiky, so zápalom pre svoj odbor i s rozvážnou argumentáciou.

Želáme doc. Á. Kráľovi, aby v dobrom zdraví mohol ďalej pokojne pracovať na svojich úlohách (nielen ortoepických, ale aj fonetických a teoretických). A sebe, nášmu časopisu želáme, aby sa jeho príspevky u nás objavovali častejšie.

Ján Horecký

Písanie zložených slov spolu, so spojovníkom a osobitne

(MURDAROV, V. D.: Sljato, polusljato, razdelno pisanie. Sofia, Narodna prosveta 1976. 100 s.)

Všetkým používateľom spisovnej slovenčiny sú známe problémy s písaním zložených slov, predovšetkým zložených prídavných mien. Takéto problémy nie sú iba u nás, ale majú ich aj v Bulharsku, ako nás o tom presvedča publikácia V. Murdarova.

Ide o zaujímavú odbornú publikáciu, preto bude iste užitočné, ak sa s ňou aspoň stručne oboznámime. Autor v úvode hovorí o potrebe vydania takejto príručky, pretože pravopis zložených slov patrí v súčasnom bulharskom pravopise k jednému z najväčších problémov. Je to tak jednak preto, že najmä v posledných rokoch sa preberá množstvo nových slov z iných jazykov (internacionalizmov) alebo sa tvorí veľa vlastných zložených slov, pričom v pravopisnej norme chýba presné a konkrétne zachytenie ich písanej podoby. Druhá príčina spočíva v tom, že ani pravidlá, ktoré dnes platia v bulharskom jazyku, nedávajú jednoznačnú odpoveď, ako správne písať takéto zložené slová. Tento stav je pri prudkom rozvoji slovnej zásoby pochopiteľný.

Príručka V. Murdarova sa rozčleňuje na dve základné časti: úvodnú a slovníkovú.

V úvodnej časti sa autor zaoberá všeobecne zloženými slovami a formálnou charakteristikou ich zloženia. Pripomína skutočnosť, že za zložené možno pokladať len také slová, ktoré vznikli z dvoch alebo z viacerých koreňov slov. Súčasne uvádza niektoré formálne príznaky tvorenia takýchto slov v bulharčine.

Prevažnú časť úvodnej kapitoly venuje autor teoretickým otázkam pravopisu zložených podstatných mien a prídavných mien v bulharskom jazyku. Konštatuje, že v súčasnej bulharčine sa môžeme stretnúť s dvoma druhmi zložených podstatných a prídavných mien. Sú založené na rovnocenných alebo na nerovnocenných vzťahoch medzi časťami (elementmi), ktoré ich tvoria. Ak je zložené slovo utvorené z určujúceho a základného elementu, ide o nerovnocenný vzťah, ak je utvorené z dvoch základných elementov, ide o rovnocenný vzťah. Na základe zistenia týchto vzťahov autor odôvodňuje a vysvetľuje pravopis jednotlivých zložených slov. Rozdeľuje ich do niekoľkých skupín:

Zložené podstatné mená s nerovnocennými vzťahmi typu *určujúci element — základný element* sa píšu spolu. Napríklad *generalgubernator, kinozritel, mikroklimat, fotoaparat*. Ak sa v úlohe určujúceho elementu používa špeciálny znak, číslica alebo písmeno, pripúšťa sa písanie zloženého slova so spojovníkom. Napríklad *1300-godišnina, ja-stabilizator* a i.

Zložené podstatné mená s nerovnocennými vzťahmi typu *základný element — určujúci element* sa píšu so spojovníkom, napr. *kandidat-student, vagon-restorant, zamestnik-direktor* a i. Od tohto typu zložených podstatných mien sa odlišujú slovné spojenia, ktoré sa píšu osobitne a pri ktorých v množ-

nom čísle mení svoj tvar každé slovo spojenia, napr. *specialist filolog, specialisti filologi* (naproti tomu pri zložených podstatných menách sa mení len ich druhá časť, napr. *general-majori*).

Zložené podstatné mená s rovnocennými vzťahmi typu *základný element — základný element* sa píšu so spojovníkom. Napríklad *plan-programa, start-finál* a i. Niekedy sa do tejto skupiny zložených podstatných mien, ako pripomína autor, nesprávne zaraďujú aj syntaktické spojenia typu *koncert recital poet partizanin* a i. Syntaktické spojenia, ktoré obsahujú rovnocenné slová, sa píšu vždy osobitne.

Ako sme už uviedli, sú podľa autora aj prídavné mená v bulharčine založené na rovnocenných a nerovnocenných vzťahoch medzi elementmi, ktoré ich tvoria. Ako správne písať zložené prídavné mená v bulharčine? Opäť uvedieme niekoľko základných príkladov:

Zložené prídavné mená s nerovnocennými vzťahmi, ktoré sú utvorené z určujúceho elementu a základného elementu, sa píšu spolu. Napríklad *večnozelen, ognenočerven, mnogokomponenten, socialistikorealističen* a i. Spolu sa píšu aj tie zložené prídavné mená, ktoré vznikli na základe vzťahu *základný element — určujúci element*. Napríklad *stilovoizobrazitelen, maslenoeteričen* a i.

Zložené prídavné mená, ktoré sú utvorené na základe rovnocenného vzťahu medzi elementmi typu *základný element — základný element*, píšu sa so spojovníkom. Napríklad *rozovo-sin, sivo-zelen, černo-sinkav, moraľno-eličen* a i. Slovné spojenia, ktoré sa tvoria na základe týchto istých vzťahov, sa píšu osobitne. Napríklad *nemil nedrag, lud mlad* a i.

Druhú časť príručky, ako sme už spomenuli, tvorí slovník, ktorý obsahuje abecedne zoskupené zložené slová, a to: podstatné mená, prídavné mená, abreviatúry (skratky slov), príslovky, predložky, citoslovcia a voľné slovné spojenia. Autor sa zameral najmä na také zložené slová, pri ktorých písaní vznikajú pravopisné chyby. Pri zostavovaní slovníkovej časti použil materiál z niekoľkých slovníkov, napr. Pravopisen rečnik na bălgarskija knižoven ezik, Sofia 1974; Rečnik na čuždite dumi, Sofia 1975; veľa špeciálnych a odborných slovníkov, dvojjazyčné slovníky a i. Treba však konštatovať, že hoci slovník obsahuje až okolo 7 000 slov, predsa nie sú v ňom obsiahnuté všetky zložené slová, ktoré sa používajú v súčasnom bulharskom jazyku. Je to napokon celkom prirodzené a zákonité. Veď pod vplyvom prudkého rozvoja vedy a techniky vznikajú stále nové odborné výrazy a medzi nimi je aj veľa zložených slov, ktorých pravopis nie je ešte ustálený. Práve preto spomínaná príručka V. Murdarova, jej úvodná, teoreticko-analytická časť s celým radom praktických príkladov alebo pomerne rozsiahla slovníková časť je významným pomocníkom pre všetkých, ktorí majú záujem preniknúť do problematiky písania zložených slov v bulharčine. Aj táto problematika patrí do jazykovej kultúry.

O kultúre písomného prejavu sa výstižne vyjadril aj L. Andrejčin: „Aby sme boli kultúrni, nestačí nám len to, aby sme mali rôznorodé vedomosti a elegantné správanie. Je potrebné aj to, aby sme dobre ovládali výrazové prostriedky a pravidlá rodného jazyka, aby sme mali dobrú písomnú a pravopisnú kultúru".

Na záver môžeme vysloviť želanie. Boli by sme radi, keby tieto slová,

ktoré povedal L. Andrejčin, nepatrili len používateľovi bulharského jazyka, lež aby sa stali mottom aj pre hociktorého z nás.

Ľudmila Lukáčová

Poznámky ku gramatickej stránke odborného prekladu

V predchádzajúcom čísle Kultúry slova (*16*, 1982, s. 221) sme poukázali na niektoré nedôslednosti v interpunkcii v preklade knihy L. Elekesa *Ponímanie dejín v buržoáznej vede a kultúre*, ktorá vyšla v Nakladateľstve Pravda. V tomto príspevku sa chceme dotknúť tých miest v preklade, ktoré by sme z morfologickej a syntaktickej (čiže gramatickej) stránky istým spôsobom korigovali alebo upravili.

1. V preklade sa takmer dôsledne používajú vidové tvary slovies s príponou *-ovávať* (napr. *často prediskutovávanú skutočnosť* — s. 42, *rozpracovávanie* — s. 97, *rozličné pokusy o zužitkovávanie* — s. 359), resp. *-ovať* napr. *doplňuje* — s. 72). I keď tu nejde o chybné vidové tvary, odporúčali by sme aj v odborných prekladoch pracovať s vidlovými variantmi s príponou *-túvať* (*prediskutúvať, zužitkúvať* atď.) a popri variante *doplňovať* používať aj variant *dopĺňať*.

2. Vo vete *Výskum sa stále viac diferencuje...* (s. 15) nás zaujal tvar *viac* vo funkcii prísl. určenia k slovesu *diferencovať sa* v prísudku. Príslovka *viac* je 2. stupňom k základnej príslovke *mnoho*, ktorá pri slovese *diferencovať* nie je významovo primeraná — tu je vhodnejšia príslovka *veľmi* (*veľmi sa diferencovať*), ale tá má v 2. stupni tvar *väčšmi*. To značí, že uvedená veta by sa mala presne štylizovať takto: *Výskum sa stále väčšmi diferencuje...*

3. Používanie náležitej väzby pri slovesách *disponovať* a *zaoberať sa* ešte stále robí ťažkosti aj v preklade v tom zmysle, že slovesu *disponovať* sa nesprávne pripisuje väzba s predložkou *s* (*...disponujúcich už s inými poznatkami a postojmi* — s. 93). Sloveso *disponovať* má totiž bezpredložkovú inštrumentálovú väzbu (*čím*). To isté platí aj o väzbe slovesa *zaoberať sa* — má bezpredložkovú inštrumentálovú väzbu: *zaoberať sa niekým, niečím* (v preklade je teda nesprávna formulácia: *... prečo sa... zaoberáme s takými teoretikmi* — s. 95).

4. Predložka *mimo* sa v spisovnej slovenčine viaže s genitívom (s. 2. pádom), preto spojenie *...umiestňuje... mimo racionálne pochopiteľné javy* (s. 94) má správne znieť: *mimo racionálne pochopiteľných javov*.

5. V preklade sa vyskytujú viaceré doslova citované slová, ktoré sa dávajú do úvodzoviek, resp. názvy niektorých spolkov či inštitúcií v anglickom jazyku. Tieto slová a citované názvy sa v texte nezačleňujú do viet podľa bežných gramatických pravidiel, ale ostávajú vo svojej základnej nominatívnej podobe, napr.: *...nájsť hlavné uplatnenie „scholarship"* (s. 100); *rozhodnutie Social Science Research Council...* (s. 337); *bol úplne zbavený všetkých prežitkov pragmatizmu a „presentmindedness"* (s. 353); *jednotlivé diela podporované Social Science Research Council...* (s. 350); *s činnosťou*

Social... (s. 356): ...*že špeciálnu funkciu „Verstehen“* ... (s. 391); *na stránkach Historische Zeitschrift*... (s. 398). — Takéto narábanie s citátovými výrazmi a cudzími názvami pokladáme za slangové. Prekladateľ tu mal použiť príslušné pádové tvary cudzích slov (napr. *uplatnenie „scholarschipu“, prežitkov „presentmindednessu“*) alebo použiť opisný spôsob uvádzania názvov (napr. *na stránkach časopisu Historische Zeitschrift*). Prekladateľ tento explicitný spôsob uvádzania najmä cudzích názvov na niektorých miestach knihy aj použil.

6. Viaceré nenáležité slovesné väzby, predložkové väzby, nepravé vzťažné vedľajšie vety a nepresnosti z oblasti morfológie sú azda dôsledkom menšej sústredenosti na text, napr.: *Iggers si postupne protirečí sám sebe a taktiež s Meineckeho úsilím* (s. 185) — tu treba formant *si* vynechať a predložkové spojenie *s Meineckeho úsilím* upraviť na datívnu väzbu: *Meineckeho úsiliu; nie je totiž jednostranným empirizmom, začo ho pokladala*... (s. 193) — správne: *za aký ho pokladala...; je potrebná duševná aktivita historika, bez čoho nemožno*... (s. 217) — správne: *bez ktorej nemožno...; nedostatočnosť... princípov a metód pre adekvátne poznanie*... (s. 324) — správne: *na adekvátne poznanie; podľa slov Radcliffe-Browna* (s. 359) — správne: *Radcliffa-Browna; okrem nich sa nehodí pre žiadnu inú oblasť*... (s. 455) — správne: *sa nehodí na žiadnu inú oblasť.*

7. V preklade sa dosť často používa sloveso *zvyknúť* v spojení s neurčitkom iného slovesa na vyjadrenie opakovanosti deja, napr. *ako sa zvykne hovoriť* (s. 5, 7, 9, 46, 99, 191, 376, 441 a inde). Treba povedať, že v spisovnej slovenčine nie je spojenie typu *zvykne sa hovoriť* úplne korektné, lebo na vyjadrenie opakovanosti deja sa zvyčajne používajú opakovacie tvary príslušných slovies alebo príslovka *zvyčajne* s tvarmi nedokonavých slovies (napr. namiesto spojenia *ako sa zvykne hovoriť* je vhodnejšie spojenie *ako sa hovorieva; ktorý sa zvykne nazvať prejavom* — lepšie: *ktorý sa zvyčajne nazýva..., ktorý sa v anglickej literatúre zvykne označovať* — lepšie: ... *zvyčajne označuje*).

8. Preklad sa neobišiel bez chyby, ktorá je príznačná pre publicistický štýl: spájanie dvoch predložiek s rozličnými pádmi s jedným tvarom substantíva. Uvedieme jeden príklad za všetky, ktoré sa v preklade vyskytujú: *Svedčí o tom množstvo štúdií vydaných za i po druhej svetovej vojne* (s. 31). Gramaticky správne štylizovanie tejto vety musí rešpektovať explicitnosť predložkových väzieb: ... *vydaných za druhej svetovej vojny i po nej.*

9. Na viacerých miestach v texte bodka nefunkčne oddeľuje od predchádzajúcej vety také vetné členy alebo vedľajšie vety, ktoré gramaticky aj významovo s touto vetou úzko súvisia, napr.: *Toto podceňovanie... možno ukázať v širšom meradle. Predovšetkým v tých krajinách, ktoré sú pod vplyvom novopozitivizmu*... (s. 12—13) — bodka za tvarom *meradle* nie je ničím odôvodnená. Iné príklady: ...*napomáha objasňovanie predchádzajúcich myšlienkových prúdov. S tým, že podobnosť treba vidieť nielen v tom*... (s. 185 — tu navyše spájací výraz *s tým, že* nie je štylizačne vhodný, namiesto neho by sme odporúčali iný spájací zvrat, napr. *a to v tom zmysle;* bodka za tvarom *prúdov* je, samozrejme, nefunkčná). — *Mimochodom, na týchto kongresoch od roku 1950 bolo čoraz viac odborníkov z USA. Nehovo-*

riac o tom, že sa paralelne rozširovali možnosti bezprostrednej výmeny názorov... (s. 332 — prechodníková konštrukcia *nehovoriac o tom* je tu syntakticky aj logicky nejasná, vhodnejšia by tu bola plynulá nadväznosť s priraďovacím skladom, napr. *... z USA a už nehovoríme ani o tom...). — Nazdával sa, že by bolo dobré byť jednoducho len dejepiscom. Čo malo znamenať toľko...* (s. 351 — správne: *dejepiscom, čo malo...* alebo *dejepiscom. To malo znamenať...). — ...môže viesť iba k fiasku. Aj v tom prípade...* (s. 366 — ukončenie vety bodkou pred spojkou *aj* a začatie vety veľkým písmenom je tu zbytočné). — *Problém je však v tom, že bez potrebnej teoretickej bázy nemožno realizovať ani požiadavky kooperácie a integrácie vedných disciplín. Nanajvýš len vtedy, ak by...* (s. 366 — pokračovanie po bodke je nelogické, je tu typické „krátke spojenie", ktoré treba odstrániť takto: *Bolo by to možné nanajvýš vtedy...). — ...rastie miera subjektivizmu a relativizmu. A to aj vtedy...* (s. 375 — pred *a to* patrí skôr čiarka). Rovnaké prípady predstavujú aj tieto vety v texte: *...vrátane pozícií historiografie. A to aj vtedy...* (s. 424). *Nazdávame sa však, že za priveľkú cenu. Pretože podľa týchto východísk sa znovu dostaneme...* (s. 459) — *Splniť túto úlohu dokáže len vtedy, keď sa nevzdá možno poznávať podstatné stránky dejinného procesu. Keď teda pôjde tou cestou, z ktorej...* (s. 471).

10. Pozornosti prekladateľa i redakcii ušla na niektorých miestach väzbová nedokončenosť slovies v prísudku, napr.: *Ranke nepochopil a nesúhlasil s Bismarckovou politikou* (s. 209) — sloveso *nepochopiť* v prísudku vyžaduje predmet v akuzatíve, preto ho nemožno väzobne dávať na jednu rovinu so slovesom *nesúhlasiť*. — *A keďže sa v súčasnej buržoáznej vede rovnako útoči a neraz sa i stotožňuje historickosť marxizmu-leninizmu...* (s. 53 — chýba vyjadrenie predmetu pri prísudku *útoči*).

11. Ťažkopádnosť prekladu na niektorých miestach spôsobujú (azda pod vplyvom originálu rozvité prívlastky s predložkovými väzbami, stretávanie dvoch predložiek, ale aj nevyhovujúci slovosled, napr.: *zmienka o po sebe nasledujúcich pozemských ríšach* (s. 63) — prirodzenejšia štylizácia by bola s príslušnou vedľajšou vetou: *o pozemských ríšach, ktoré nasledovali po sebe*, alebo s úpravou slovosledu: *zmienka o pozemských ríšach nasledujúcich po sebe*. Podobné štylizačno-konštrukčné chyby vidíme aj v iných vetách: *...aj na voľbu medzi vedľa seba jestvujúcimi a vzájomne súťažiacimi spoločenskými sústavami* (s. 7) — správnejšie: *aj na voľbu medzi spoločenskými sústavami, ktoré jestvujú vedľa seba a vzájomne súťažia. — ...a v nich sa skrývajúcich vývinových tendenciách* (s. 361) — správnejšie: *a vo vývinových tendenciách, ktoré sa v nich skrývajú. — ... z tejto skutočnosti vychádzajúcej empirickokritickej filozofii zodpovedá* (s. 443) — správnejšie: *empirickokritickej filozofii, ktorá vychádza z tejto skutočnosti, zodpovedá* (alebo: *empirickokritickej filozofii vychádzajúcej z tejto skutočnosti zodpovedá...*).

12. V hlavnej vete podraďovacích súvetí rozličného druhu sa v preklade ako odkazovacie slovo často používa substantívum *skutočnosť* namiesto zvyčajného odkazovacieho slovka *to*. Používanie odkazovacieho slova *skutočnosť* pokladáme za príklon k nefunkčnému knižnému vyjadrovaniu. Uvedieme niekoľko príkladov: *Nehodláme obísť ani skutočnosť, že...* (s. 218); *medzi ne*

patrí skutočnosť, že... (s. 332); *Skutočnosť, že...* (s. 333); *správa upozornila na skutočnosť, že...* (s. 342); *ale treba brať do úvahy skutočnosť, že...* (s. 352).

Za cudzí štylistický prvok s príznakom knižnosti pokladáme aj frazeologické spojenie s vedľajšou vetou so spojkou *aby: byť ďaleko od toho, aby...* Toto spojenie sa v preklade vyskytuje dosť často, napr. *Sme ďaleko od toho, aby sme sa usilovali!...* (s. 18) — *...i keď bol ďaleko od toho, aby stotožňoval...* (s. 73) — *...som veľmi ďaleko od toho, aby som pripustil...* (s. 92) — Nazdávame sa, že prirodzenejšie by tu vyznel záper vyjadrený príslovkou *vôbec* v kombinácii so slovesom *chcieť;* napr. namiesto vyjadrenia *som veľmi ďaleko od toho, aby som pripustil...* vystačíme s konštrukciou *nemám vôbec v úmysle pripustiť...,* resp. *vôbec nepripúšťam...*

13. V Slovenskej gramatike E. Paulínyho, J. Ružičku, J. Štolca (5. vyd. 1968, s. 395 sa výslovne konštatuje, že prechodníkovú konštrukciu nemožno pripojiť k jednočlennej vete ani k dvojčlennej vete so všeobecným podmetom. To isté platí aj o vetách s pasívnou konštrukciou. Toto konštatovanie odráža širšiu zákonitosť, že činiteľ deja v prechodníkovej konštrukcii a činiteľ hlavného deja musí byť ten istý. V preklade sa azda pod vplyvom zložitých súvetných celkov východiskového jazyka táto požiadavka na niektorých miestach nedodržala, napr. *Neraz sa stotožňuje napríklad Marxov pojem spoločenskoekonomickej formácie s Toynbeeho ideistickým modelom, alebo (ostávajúc len v rámci buržoáznych koncepcií) univerzalistická teória dejín...s takými názormi...* (s. 175) — *Využívajúc veľký rozvoj matematických metód podarilo sa viac-menej presne opísať...* (s. 427) — *Pokiaľ ide o techniku metodológie histórie, v prvej polovici 20. storočia sa ešte používali príručky, ktoré vynikli zásluhou najvýznamnejších predstaviteľov „Scholarship", opierajúc sa o dôležité výsledky historického bádania už od humanizmu.* (s. 441).

14. Celkove môžeme konštatovať, že kniha L. Elekesa *Ponímanie dejín v buržoáznej vede a kultúre* je náročným vedeckým čítaním a ešte náročnejším objektom prekladu. Preklad tejto knihy dáva veľa podnetov na uvažovanie o tom, ako sa súčasná jazykovedná teória premieta v prekladateľskej praxi a ako sa v súčasnom slovenskom odbornom preklade odzrkadľuje poznanie odbornej spisovnej slovnej zásoby, teória tvorenia slov a z gramatickej stránky syntaktická stavba spisovnej slovenčiny v konfrontácii so slovnou zásobou a gramatickou stavbou jazyka, z ktorého sa prekladá. O preklade, ktorého niektoré jazykové nedostatky sme rozoberali, možno povedať, že patrí medzi dobré preklady náročného vedeckého textu.

František Kočiš

Aj návod reprezentuje

Nedávno sa nám dostal do rúk návod na obsluhu a údržbu elektrického sporáka KS 275 typ F 5 275, ktorého výrobcom je národný podnik Kovosmalt Fiľakovo. Tento nový typ elektrického sporáka má určité výhody oproti starším typom a je spoľahlivým pomocníkom v domácnosti. Škoda však,

že takú pozornosť ako kvalite výrobku nevenoval výrobca aj návodu na jeho obsluhu a údržbu. Návod síce obsahuje mnohé cenné pokyny na prácu s elektrickým spotrebičom, má však jednu chybu: výberu jazykových prostriedkov sa nevenovala dostatočná pozornosť.

Ako ináč možno vysvetliť fakt, že útla štrnásťstranová knižočka priam hýri odchýlkami od normy spisovného jazyka a je dôkazom nezáujmu o spisovné vyjadrovanie, dokladom chýbajúceho jazykového citu.

Spomenieme aspoň najzarážajúcejšie nedostatky tohto návodu. O slovese *prevádzať* je azda už i trápne hovoriť. Veď sloveso *previesť (prevádzať)* je na mieste iba vo význame „pomôcť, pomáhať niekomu prejsť cez niečo, viesť, viesť niekoho z jedného miesta na druhé", prípadne ako právnický alebo účtovnícky termín. Chybne sa sloveso *prevádzať* používa vo význame „robiť, vykonávať, uskutočňovať, realizovať". Takýchto chybných výrazov je v texte publikácie neúmerne veľa: *inštaláciu prevádza závod (= inštaláciu robí/vykonáva závod), prevádzať vizuálnu kontrolu (= robiť/vykonávať vizuálnu kontrolu), pracovník prevádzajúci inštaláciu (= pracovník robiaci inštaláciu)* a ďalšie.

Ani spojenie *sporák z našej typovej rady* neobstojí. *Rada* môže byť „návod alebo priateľské ponaučenie"; v inom význame značí „výbor, ktorý prerokúva isté záležitosti", v ďalšom, už zastaranom význame môže označovať „rokovanie, poradu". V uvedenom spojení nejde ani o jeden z týchto významov. Tu sa namiesto nenáležitého podstatného mena *rada* malo použiť slovo *rad — sporák z nášho typového radu.*

Z hľadiska jazykovej správnosti sa nie najvhodnejšie zvolili mnohé ďalšie spojenia a slová: *barevné škvrny* namiesto *farebné škvrny, horné vodítko* nam. *horné vodidlo*, resp. *horná drážka, kartáček* nam. *kefka; použitie vhodných mycích prostriedkov omezíme* nam. *použitie vhodných umývacích prostriedkov obmedzíme; pri vyvrení prekype kapalina* nam. *pri vyvrení vykypí kvapalina* atď.

V posudzovanom návode sú mnohé vety priam presýtené nevhodnými jazykovými prostriedkami. Na ilustráciu aspoň niekoľko z nich: *Pripečené zbytky sa najlepšie odstránia, keď sa navlhčia, a po kratkom čase sa dobre otrú hadrou, prípadne oškrabnutím drevenným kolíčkom alebo silonovou drôtenkou.* Správne malo byť: *Prichytené zvyšky sa najlepšie odstránia, ak ich navlhčíme a dobre utrieme handrou, prípadne ich môžeme zoškrabať drevenným kolíkom alebo silonovou drôtenkou.*

V každom texte, teda aj v uvedenom návode, treba dávať pozor na poriadok slov vo vete, na slovosled. Potom sa do textu nedostanú také vety, ktoré sú iba výrazom nezáujmu o správnu štylizáciu: *Grilovanie je úprava prevážne* (malo byť *prevažne) mäsitých pokrmov, ktorá hlavne v poslednom čase sa rozširuje.* (Správne ... *ktorá sa v poslednom čase rozširuje). Každý milimeter deformácie nerovnosti dna znižuje účinnosť až o 10 % a tým sa zvyšujú výdaje za elektrickú energiu, keď varenie v takýchto prípadoch trvá aj viac.* (Správne: *Každý milimeter nerovnosti dna znižuje účinnosť až o 10 %, zvyšuje výdavky za elektrickú energiu, lebo varenie v takomto prípade trvá dlhšie.) Elektrický sporák v mimo užívania je nutné odpojovať aj hlavným spínačom pred sporákom.* (Správne: *Ak sa elektrický sporák nepoužíva,*

treba vypnúť aj hlavný spínač umiestnený pred sporákom.) Pri tejto príležitosti má byť tiež kontrolovaná funkcia všetkých tepelných častí, či behom prepravy neboli porušené. (Správne: *Pri tejto príležitosti treba skontrolovať aj fungovanie všetkých tepelných častí a zistiť, či sa neporušili počas prepravy.*

Diskutabilné je aj spojenie *pečiaca* (na niektorých miestach aj *pečúca*) *rúra* namiesto zaužívaného spojenia *rúra na pečenie*. Aj táto nejednotnosť signalizuje, že sa jazykovej stránke brožúry nevenovala dostatočná pozornosť.

Predložka *behom* z jazykového hľadiska takisto nevyhovuje. Možno súhlasiť iba s predložkovými výrazmi *v priebehu, v čase, počas*.

V texte sa na mnohých miestach používajú aj iné nenáležité predložky: *použiť k slabému ohrevu (= na slabý ohrev), k rozpusteniu masti (= na rozpustenie masti), termostat pre udržanie teploty (= termostat na udržanie teploty), plechy pre pečenie (= plechy na pečenie)*.

Za tlačové chyby by sme mohli považovať nasledujúce slová a slovné spojenia, keby ich nebolo neúmerne veľa. Takto sú iba ďalším dôkazom nezáujmu o kultivované vyjadrovanie: *nahliadnúť (nahliadnuť), v súľade (v súlade), pečucej (pečúcej), výpuklé dno (vypuklé dno), rýchlý (rýchly), na panelu (na paneli), udžanie (udržanie), prevážne (prevažne), rozohriaté (rozohriate), šťáva (šťava), dĺhú životnosť (dlhú životnosť), odolavajú korózii (odolávajú korózii), kratký čas (krátky čas), zpiatočná montáž (spiatočná montáž), zaistovacia podložka (zaisťovacia podložka), zapadká (západka)*.

Zastavili sme sa aspoň pri tých nedostatkoch návodu na obsluhu a údržbu nového elektrického sporáka, ktoré sa nám javili ako najzávažnejšie. Veď nielen každý nový výrobok, ale aj návod na jeho použitie reprezentuje výrobcu. V tomto prípade, žiaľ, nejde o dobrú reprezentáciu.

Katarína Matějová

SPYTOVALI STE SA

Šaľa, do Šale. — Naša čitateľka M. P. nám napísala, že zo staničného rozhlasu na bratislavskej hlavnej stanici počula takéto hlásenie: *osobný vlak do Saly odchádza*. Keďže má pochybnosti o správnosti tvaru *do Saly*, žiada nás o vysvetlenie.

Predložkové spojenie *do Saly* je naozaj chybné. Chyba je v tom, že sa nenáležite skloňuje podstatné meno *Šaľa*, presnejšie nenáležite sa tvorí 2. pád tohto pomenovania. Vlastné podstatné meno ženského rodu *Šaľa* sa v spisovnom jazyku skloňuje podľa vzoru *ulica* takto: *Šaľa, Šale, Šali, Šaľu, o Šali, so Šaľou*. Spojenie, o ktoré ide našej čitateľke, má teda správne znieť *osobný vlak do Šale odchádza*. Podobná chyba ako pri skloňovaní vlastného mena *Šaľa* sa v jazykovej praxi často vyskytuje aj pri iných menách zakončených na *-ľa*, napr. pri menách *Ubľa, Leľa, Topoľa, Ľubeľa, Voľa, Koromľa, Nižná Myšľa, Vyšná Myšľa*. Ide tu o to, že sa mená typu *Šaľa* nenáležite skloňujú podľa vzoru *žena: zo Šaly, o Šale, do Voly, vo Vole, z Ľubely, o Ľubele* a pod. Preto pozor: ak má vlastné meno ženského rodu zakončenie *-ľa*, treba ho v spisovnom jazyku skloňovať podľa vzoru *ulica: v Šali, o Šali, vo Voli, o Voli, v Ľubeli, o Ľubeli* a pod. *Štefan Michalus*

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 16, 1982, č. 7. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, CSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Parákova. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 813 81 Bratislava. Vytlačili TSNP Martin, závod Ružomberok v júli 1982.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries distributions rights are held by JOHN BENJAMINS. B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1982

Cena Kčs 3,—

KULTÚRA SLOVA